

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного
бізнесу

Форма навчання денна
(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри Г. П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)

«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Інфраструктурне забезпечення розвитку туризму у Харківській
області»

зі спеціальності 242 «Туризм» освітня програма «Туризм»

Виконавець роботи Близнюк Анастасія Вікторівна
(прізвище, ім. 'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., Тараненко Олександр Олексійович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім. 'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ	6
1.1 Сутнісні характеристики туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку	6
1.2 Історія розвитку туристичної інфраструктури в Україні та Харківській області	17
1.3 Нормативно-правова база розвитку туристичної інфраструктури в Україні	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	31
2.1 Оцінка розвитку готельного та ресторанного господарства в Харківській області	31
2.2 Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів у Харківській області	42
2.3 Оцінка розвитку туризму в Харківській області	50
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	60
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Невпинно зростає роль туристичного бізнесу в соціально-економічному розвитку суспільства. Зважаючи на це, навіть у тих країнах, де він ще не посів домінуючого місця в структурі дозвілля, а це стосується і сьогоденної України, туризм привертає до себе увагу як та ланка економічної діяльності, котра здатна забезпечити значний господарський, фінансовий та соціальний ефект. Саме з цієї причини досить актуальним є дослідження інфраструктури туризму, його соціально-економічних чинників, з метою з'ясування шляхів та способів подальшого розвитку й удосконалення індустрії туризму, збагачення її соціокультурного змісту та досягнення високого рівня соціально-економічної ефективності.

В умовах ринкових форм господарювання проблема формування ефективної ринкової інфраструктури туризму є надзвичайно актуальною. Ефективно діюча сучасна туристична інфраструктура є важливим чинником формування конкурентоспроможної вітчизняної туристичної галузі у світовому розподілі праці.

Проблема розробки концептуальних засад розвитку туристичної інфраструктури в науковій літературі є малодосліджуваною, тематично розпорошеною в окремих галузях гуманітарного та економічного знання. Основну увагу науковці (Мініч І.М., Щепанський Е.В., Гайдук А.) зосередили на з'ясуванні сутності та виявленні головних ознак окремих складових туристичної інфраструктури, на аналізі особливостей функціонування готелів та інших елементах туристичної інфраструктури тощо. Питання, пов'язані зі з'ясуванням місця і ролі туристичної інфраструктури в функціонуванні туристичної галузі та в соціально-економічній системі на регіональному рівні розроблені не повною мірою.

Об'єктом дослідження є туристична інфраструктура Харківської області.

Предметом дослідження є комплекс теоретичних та практичних аспектів функціонування та розвитку туристичної інфраструктури Харківської області.

Метою даної кваліфікаційної роботи є оцінка сучасного стану та дослідження регіональних особливостей туристичної інфраструктури як чинника розвитку туризму в Харківській області.

Для досягнення мети в роботі було поставлено і вирішено наступні завдання:

- розглянути сутнісну характеристику туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку;
- дослідити історію розвитку туристичної інфраструктури в Україні та Харківській області;
- охарактеризувати нормативно-правову базу розвитку туристичної інфраструктури в Україні;
- оцінити розвиток готельного та ресторанного господарства в Харківській області;
- дослідити сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів у Харківській області;
- оцінити рівень розвитку туризму в Харківській області.

Теоретичною і методичною основою дослідження послужили класичні і сучасні праці вітчизняних і зарубіжних авторів в області вивчення питань туризму. Крім того, в роботі використовувалися матеріали законодавчих актів, пов'язані з особливостями підвищення ефективності використання туристичної інфраструктури області.

Інформаційну базу дослідження складають офіційні статистичні дані про стан розвитку рекреаційно-курортного та туристичного господарства України та Харківської області, а також нормативні документи, що регламентують господарську рекреаційно-курортну та туристичну діяльність в країні.

У процесі написання дипломної роботи використані наступні методи дослідження:

- структурно-логічний аналіз (при побудові логіки та структури роботи);
- історичний метод – передбачає вивчення різноманітного історичного матеріалу, що стосується історії розвитку туристичної інфраструктури в

Україні та Харківській області;

- порівняльний метод застосовують для визначення загальнодержавних тенденцій розвитку туристичної інфраструктури в Україні та Харківській області.

Результати кваліфікаційної роботи полягають у виявленні позитивних моментів та недоліків розвитку туристичної інфраструктури Харківської області, що може бути використано для розробки та реалізації заходів розвитку туристичної сфери області.

Кваліфікаційна робота складається з таких структурних елементів: вступ, два розділи, висновки та пропозиції, список використаних інформаційних джерел. Обсяг роботи – 69 сторінок, включаючи 12 таблиць, 8 рисунків та 62 використаних джерела.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

1.1. Сутнісні характеристики туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку

Туристична інфраструктура – це комплекс діючих споруд і мереж виробничого, соціального і рекреаційного призначення, призначений для функціонування сфери туризму, що забезпечує доступ туристів до турресурсів і їх належне використання в цілях туризму, а також забезпечення життєдіяльності підприємств індустрії туризму [61].

Крім цих підприємств обслуговуванням туристів займаються і ті організації, які можуть існувати і без туристів, але діяльність яких розширюється при знаходженні в місцях перебування туристів. Це «rentacar» – підприємства прокату легкових автомобілів; автогосподарства; таксопарки; ресторани; кафе; індустрія розваг – спортклуби, музеї, театри і кінотеатри, зоопарки, казино, виставкові і конгрес-зали і т. д.

Інфраструктура туризму є невід’ємною частиною індустрії туризму, в складі якої виділено два елементи (рис 1.1.1).

Рис. 1.1.1. – Складові індустрії туризму [34]

Перший елемент – індустрія гостинності, куди слід віднести підприємства, що надають послуги з розміщення та харчування.

Другий елемент індустрії туризму є інфраструктурною складовою, яка представляє собою систему трьох рівнів:

- перший рівень інфраструктури туризму представлений виробничою інфраструктурою – комплексом діючих споруд, будівель, транспортних мереж, систем, безпосередньо не відносяться до виробництва турпродукту (навідміну від структур двох наступних рівнів), але необхідних для надання туристичних послуг, транспорт, зв'язок, енергетика, комунальне господарство, фінанси, страхування, безпеку.

- другий і третій рівні туристської інфраструктури формують підприємства і організації, які беруть безпосередню в туристичній діяльності і формуванні турпродукту. До другого рівня відносяться ті структури, які можуть існувати і без туристів, але діяльність яких розширюється при знаходженні в місцях перебування туристів. Це підприємства з прокату автомобілів, таксопарки; кафе і ресторани; спортклуби, музеї, театри і кінотеатри, виставкові зали, цирки, зоопарки, казино і т. д. [34].

Будучи частиною інфраструктурного комплексу регіону, інфраструктура туризму виконує ряд важливих функцій. До них слід віднести інтеграційну та регулюючу функції. Інтеграційна – це організація і підтримка зв'язків між підприємствами галузі, формування територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Найважливішою є регулююча функція туристичної інфраструктури в економіці: створення нових робочих місць, вплив на споживчий попит, розвиток галузей, що випускають предмети споживання, сприяння зростанню податкових надходжень до бюджетів різних рівнів [6].

Туристична інфраструктура робить прямий і непрямий вплив на економіку. Прямий вплив – залучення коштів від послуг в туристичного підприємства, матеріальне забезпечення тих хто працює в туризмі і створення нових робочих місць, зростання податкових надходжень. Непрямий вплив полягає в мультиплікативному ефекті міжгалузевої взаємодії. Ефект

мультиплікатора буде тим більше, чим більше буде частка доходу, витрачена в межах певного регіону.

Особливу роль відіграє інформаційне забезпечення. На відміну від інших секторів економіки роль обласних структур в інформаційному забезпеченні туристської діяльності повинна бути провідною:

- надання довідок по телефону;
- створення та розповсюдження рекламних матеріалів про туристичні та санаторно-курортні можливості.

Для розвитку туризму принципове значення має поліпшення дорожньої інфраструктури. Величезне значення має посилення природоохоронної діяльності, включаючи жорстку протидію забрудненню навколишнього середовища. Індустрія туризму як жодна інша галузь господарства зацікавлена в збереженні природи, культури, вигляду історичних міст, сприятливої екологічної ситуації. Адже дбайливе ставлення до природи та навколишнього середовища є одним з привабливих елементів туризму і подорожей. Готелі, кемпінги, курорти, які розташовані серед незайманої природи і де приділяється належна увага питанням екології, збереженню природного ландшафту і культурної спадщини, стають все більш популярними і привертають нових, екологічно свідомих і підготовлених туристів [52].

Найбільш важливою складовою індустрії туризму є готельна індустрія. Туризм неможливий за відсутності засобів розміщення туристів. Це важлива вимога економіки будь-якого туристичного регіону або центру, спраглою твердих і великих доходів від прийому туристів і експлуатації своїх туристичних ресурсів – природних, історичних і соціально-культурних об'єктів, що включають об'єкти туристичного показу, а також інші об'єкти, здатні задовольнити духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил.

Готельна індустрія є основою системи гостинності. Вона виходить із найдавніших традицій, притаманних практично будь-якої суспільної формації і історії людства – поваги гостя, торжества його прийому і обслуговування.

Індустрію гостинності становлять різні способи колективного і індивідуального розміщення. До колективних засобів розміщення туристів належать готелі та аналогічні заклади, спеціалізовані заклади, інші колективні засоби розміщення туристів [43].

Готелі – головний класичний тип підприємств розміщення туристів. Одним з основних ознак готелів слід зазначити, перш за все, наявність номерів. Готелі надають перелік обов’язкових послуг: прибирання номера, щоденну заправку ліжок і збирання санітарного вузла, а також велику номенклатуру додаткових послуг. Залежно від особливостей управління готелю можуть являти собою відокремлені підприємства або утворювати готельні ланцюги. Під ланцюгом мається на увазі група підприємств, що здійснюють колективний бізнес і перебувають під безпосереднім контролем керівництва ланцюга. Залежно від конкретного обладнання та особливостей послуг, що надаються в складі готелів розрізняють готелі широкого профілю, готелі квартирного типу, мотелі, придорожні готелі, курортні готелі, клуби з проживанням та ін. До аналогічних готелям засобів розміщення відносяться пансіони, мебльовані кімнати, туристичні гуртожитки і т.п., які мають номерний фонд і надають перелік обов’язкових послуг [12].

Спеціалізовані заклади також призначені для обслуговування туристів. Вони не мають номерів. Тут вихідною одиницею може бути житло, колективна спальня, майданчик. Спеціалізовані заклади надають місця для ночівлі, але функція розміщення туристів не є для них головною. Прикладами таких закладів служать оздоровчі заклади (санаторії, реабілітаційні центри), табори праці та відпочинку, громадські транспортні засоби, обладнані спальними приміщеннями (поїзда, суду), а також заклади типу конгрес-центрів, на базі яких проводяться симпозіуми, конференції та інші спеціалізовані заходи і здійснюється розміщення їх учасників. Інші колективні засоби розміщення включають житла, призначені для відпочинку. Прикладами цієї групи засобів розміщення служать готелі квартирного типу, комплекси будинків або бунгало. Клієнту надається ночівля і ряд послуг (інформаційних, торгових закладів

дозвілля). Туристичні гуртожитки, молодіжні готелі, шкільні та студентські гуртожитки, будинки відпочинку для людей похилого віку та аналогічні об'єкти соціальної значущості, слід також вважати іншими колективними засобами розміщення.

Індивідуальні засоби розміщення надаються за плату, в оренду, безкоштовно. До них можна віднести власні оселі, орендовані кімнати в сімейних будинках, житла, орендовані у приватних осіб або агентств, розміщення, що надається безкоштовно родичами або знайомими, а також житла (квартири, котеджі, особняки), які орендуються по чергово членами домогосподарства (система timeshare – спільне володіння, довгострокова оренда клубних засобів розміщення із правом користування ними протягом певного часу).

Таким чином, засоби і системи розміщення – основні засоби – будівлі різних типів і видів (від куреня або бунгало до гігантського готелю), пристосовані спеціально для прийому і організації ночівлі тимчасових відвідувачів з різним рівнем сервісу.

Кількість місць в готельній сфері – найголовніший показник, який використовується для оцінки потенціалу туристського центру чи регіону для прийому туристів. Кількість місць в готелі чітко визначає ємність засобів розміщення і реальну можливість прийому туристів в даному туристському центрі. А інтенсивність завантаження номерного фонду адекватно визначає ефективність діяльності місцевої адміністрації і організаторів туризму [60].

Найважливішою складовою інфраструктури туризму є сфера громадського харчування. Харчування – є невід'ємною частиною будь-якого туру. Ресторани становлять найважливішу складову частину інфраструктури туризму, безліч ресторанів з різноманітною кухнею і невисокими цінами є одним з найважливіших критеріїв вибору місця відпочинку.

Класифікація підприємств харчування виконується за багатьма ознаками. Розрізняють підприємства комплексні, універсальні, спеціалізовані. Залежно від контингенту підприємства, вони можуть працювати з постійним

(підприємство харчування при готелі, санаторії тощо) та зі змінним контингентом (міські ресторани).

Залежно від методу обслуговування розрізняють підприємства, в яких споживачі обслуговуються офіціантами; підприємства самообслуговування; підприємства змішаного обслуговування. Система громадського харчування утворюється ресторанами різної класності, барами, кафе і столовими, пунктами швидкого харчування і самообслуговування, що задовольняють потреби відвідувачів туристичного центру чи регіону [17].

Вид харчування завжди вказується в складі туристичних послуг: сніданок, напівпансйон, повний пансйон. Напівпансйон (два харчування) може передбачати сніданок і обід або вечерю. Пансйон – триразове харчування. У варіантах дорогого обслуговування може бути передбачена можливість харчування і напоїв (включаючи спиртні) весь день і навіть ніч в будь-який час в будь-якій кількості. Також визначається і градація щільності (за кількістю) і часто калорійності наданого харчування і види обслуговування. Система «А ля карт» передбачає вільний вибір клієнтом страв з запропонованого рестораном меню, «табльдот» – обслуговування по єдиному для всіх клієнтів меню без права вибору страв, «шведський стіл» – вільний вибір виставлених на загальний стіл страв і самообслуговування [33]. Ця форма обслуговування дозволяє вибрати їжу за смаком і в бажаній кількості.

Існують місця розміщення, в яких пункти харчування не передбачається. Туристам в такому випадку рекомендується харчуватися в прилеглому ресторані. При цьому вартість послуг розміщення різко знижується. Організація харчування повинна враховувати медичні аспекти. Неправильне харчування, погано приготовлена їжа може привести до отруєнь. Особливо небезпечна питна вода і їжа з рук на вулиці у дрібних торговців, а також в низькопробних ресторанах. Слід враховувати і загальноприйняті обмеження в окремих груп туристів за релігійними ознаками (не вживати свинину, дотримуватися посту), особливі вимоги вегетаріанців, дитяче харчування. Ці особливості туристи повинні вказати при придбанні туру. Інформація про індустрію харчування

буде неповною, якщо залишити без уваги важливий напрямок її роботи, як організація культурного дозвілля туристів. Підприємство харчування не тільки виконує свою пряму функцію з приготування страв та напоїв і обслуговування відвідувачів, а й надає можливість розважитися і отримати яскраві і незабутні враження.

Транспортне обслуговування туристів – одна із складових частин індустрії туризму.

Транспортна інфраструктура туризму – це транспортні організації, що займаються туристичними перевезеннями. Система перевезень, включаючи пішохідне переміщення туристів, визначається рівнем технічного прогресу і стабільно формується на основі використання:

- тварин – слонів, верблюдів, коней, ослів, собак;
- наземних механічних засобів пересування – велосипед, автомобіль, автобус, залізниця;
- повітряних засобів пересування;
- водних – човни, плоти, річкові та морські навідні і підводні судна.

Перевізники поділяються на основних і допоміжних, згідно етапам робіт, їх місця в складі туристичного продукту. По етапах робіт можна виділити:

- трансфер, найчастіше автобус, доставка туристів до основного перевізника в місці відправлення, доставка туристів в готель від терміналу аеропорту, вокзалу та аналогічні операції на шляху повернення туристів на батьківщину;
- перевезення туристів на далеку відстань до місця призначення;
- перевезення на автобусних або залізничних турах по маршруту, де етап перевезення є невід’ємним і головним елементом туру, а засіб перевезення є найчастіше місцем ночівлі, сюди слід віднести і круїзні маршрути;
- перевезення на екскурсійних маршрутах (по місту, в тематичних парках і т.д.);
- вантажні перевезення для шопінг-турів [9].

Розвиток туризму багато в чому пов’язано з розвитком транспорту, з

появою більш комфортабельних, більш швидкісних і більш безпечних засобів пересування.

Однією з цілей подорожей людей є розваги. Отримавши ночівлю і харчування, турист прагне розважитися і відпочити. Розваги – це не тільки забави і задоволення, але і світова індустрія. Розваги відносяться до числа головних мотивів туризму, без них не обходиться жодна поїздка. Люди відправляються в дорогу за новими враженнями, позитивними емоціями і гострими відчуттями [37].

Розваги (активні і пасивні) – неодмінний елемент туру і залежать від спрямованості і виду подорожі.

На курортах і в хороших готелях наймаються спеціальні групи аніматорів, які активно розважають туристів. Особливу роль в системі розваг займають тематичні парки. Захоплююча тема кладеться в основу роботи парку. Вона розвивається в атракціонах і уявленнях, їй підпорядковані всі допоміжні паркові служби. Тематичний парк – центр сімейного відпочинку і розваг. Щоб об'єднати людей різного віку і залучити доросле населення тема повинна носити не тільки розважальний, але і інформаційно-пізнавальний характер. Серед головних секретів успіху тематичних парків слід виділити використання високих технологій. Завдяки систематичному оновленню атракціонів і розважальних програм тематичні парки формують постійну клієнтуру і підтримують широкі туристичні потоки.

До індустрії розваг відносяться підприємства, основна діяльність яких пов'язана із задоволенням потреб людини в розвагах: цирки, зоопарки, ігротеки, атракціони, парки відпочинку і т.п. Різноманітні видовищні підприємства, включаючи стаціонарні та пересувні театри, кінотеатри, концертні організації та колективи, які також забезпечують процеси розваг. Індустрія розваг виконує істотну роль в індустрії туризму, оскільки ставить собі за мету створення умов розваги для задоволення потреб людини у відпочинку, в отриманні задоволень. Крім того, індустрія розваг вирішує завдання по вихованню, формуванню оптимістичного настрою, освіти, розвитку культури

людини, формуючи і розвиваючи особистість [38].

Інформаційна інфраструктура – це системи бронювання і резервування місць, інформаційні та рекламні служби. Інформаційні послуги необхідні як туристам, так і організаторам туризму. Турист, готуючись до подорожі, потребує додаткової інформації про місцеперебування, нормах, правилах і звичаях даної місцевості, схемах транспортних магістралей. Для цього в індустрії туризму існують різні інформаційні та рекламні служби, які здійснюють діяльність з надання повної інформації про подорож туристу. Описи подорожей і туристичних пригод видаються у вигляді популярної та спеціальної літератури і спонукають потенційних туристів робити подорожі і пригоди.

Туристично-інформаційний центр можна вважати елементом інноваційної інфраструктури туристичної індустрії, оскільки за його допомогою туристи та інші суб'єкти туризму мають змогу отримати туристичну інформацію та консультативні послуги щодо туристичної діяльності у місцевості та за її межах.

Туристично-інформаційний центр – це ключовий елемент туристичної інфраструктури міста, який працює на ринку туристичних послуг і за допомогою якого гості міста задовольняють свій попит на інформацію та пропозиції [54].

Туристично-інформаційний центр (ТІЦ) – це організація, в якій надають інформацію та консультації про туристичні можливості та ресурси місцевості, яку відвідують туристи, а також здійснюють обмін такою інформацією з іншими ТІЦ, а також з іншими організаціями та управліннями.

Часто інформуванням туристів про регіон займаються туристичні офіси та бюро для відвідувачів з визначеними годинами роботи, які орієнтовані не тільки на людей, які потребують певної інформації, вони також пропонують та надають туристичні послуги і продукти.

Основна мета таких ТІЦ – надати туристові будь-яку інформацію, наприклад, про кількість вільних місць у готелях чи про найпопулярніші

пам'ятки. Визначимо конкретні цілі і завдання ТПЦ (таблиця 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Конкретні цілі і завдання ТПЦ [55]

№	Цілі ТПЦ	Завдання ТПЦ
1	Приваблення у місцевість більшої кількості туристів	Інформаційне забезпечення туристів і суб'єктів туристичного бізнесу
2	Розвиток внутрішнього туризму	Покращення якості туристичної продукції та якості туристичних послуг у місцевості
3	Покращення конкурентних переваг місцевості через покращення інфраструктури, зокрема туристичної	Покращення транспортного сполучення, формування мережі засобів розміщення туристів та ТПЦ на національному рівні
4	Поповнення місцевого бюджету за рахунок оподаткування суб'єктів туристичного бізнесу.	Планування, організування, мотивування, моніторинг і контролювання, регулювання туристичних, інформаційних та фінансових потоків
5	Рациональне використання туристично-рекреаційних ресурсів місцевості.	Врахування рекреаційного та психологічного навантаження на місцевість
6	Залучення інвестицій у туристичний бізнес.	Покращення інвестиційного клімату у місцевості

Також, у сучасній індустрії туризму велику увагу приділяють виданню яскравих буклетів, проспектів, безкоштовно роздають потенційним туристам. Туристична галузь генерує в три-п'ять разів більше реклами, ніж будь-яка інша. Всі великі туристичні центри видають інформаційні CD-диски для туристів і працівників туризму. Велике значення мають сучасні електронні засоби інформації, зокрема мережа Інтернет, в якій багато сайтів пропонують користувачам детальний опис туристичних центрів, послуг, пам'яток і навіть віртуальні подорожі, в тому числі по електронним музейним експозиціям. В Інтернеті можна не тільки вибрати собі подорож і туристичне агентство, а й забронювати туристичну поїздку, квитки на перевезення, здійснити платіж за послуги.

Крім того, індустрія туризму має і інші елементи:

- навчальна інфраструктура туризму (навчальні заклади з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичної індустрії);
- органи управління туризмом (державні установи, в функції яких входить управління розвитком туризму в країні і регіонах);

- наукова інфраструктура туризму (науково-дослідні організації, що займаються збором і обробкою статистичних даних по туризму, складанням наукових прогнозів і науковими дослідженнями в області економіки і соціології туризму; підприємства з виробництва товарів туристичного попиту);

- торгова інфраструктура туризму (підприємства роздрібної торгівлі з продажу товарів туристичного попиту);

- інфраструктура виробнича (комплекс діючих споруд, будівель, мереж, систем, безпосередньо не відносяться до виробництва туристичного продукту, але необхідних для самого процесу виробництва туристичних послуг, – транспорт, зв'язок, мережі енергопостачання, водопостачання та ін.) [35].

Щодо оцінки економічної ефективності розвитку туризму використовують систему економічних показників, які відображають кількісний обсяг реалізації туристичних послуг та їх якісний бік:

- обсяг туристичного потоку;
- стан і розвиток матеріально-технічної бази;
- показники фінансово-економічної діяльності туристичної фірми;
- показники розвитку міжнародного туризму [39].

Отже, інфраструктура туризму має унікальну структуру. Вона характеризується наявністю цілого ряду окремих елементів, що включають різні галузі обслуговування. Будучи однією з найбільш дохідних галузей, що інтенсивно розвивається, вона має важливе соціальне і економічне значення. А саме: збільшує місцевий дохід, створює нові робочі місця, розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг, розвиває соціальну і виробничу інфраструктуру в туристичних центрах, активізує діяльність центрів народних промислів і розвиток культури, забезпечує зростання рівня життя місцевого населення, збільшує валютні надходження .

1.2. Історія розвитку туристичної інфраструктури в Україні та Харківській області

Термін «інфраструктура» вперше був застосований у працях А. Маршала та Д. Кларка у першій половині ХХ ст. Зазначені науковці визначали інфраструктуру, як сукупність галузей і видів діяльності, які обслуговують виробництво і населення [22].

Згідно Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм» туристична інфраструктура – це сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності: а) готелів; б) туристичних комплексів; в) кемпінгів; в) мотелів; г) пансіонати; д) підприємств харчування, транспорту, закладів культури та спорту. Основна мета створення зазначених суб'єктів в Україні – забезпечення прийому, обслуговування та перевезення туристів. Відтак, туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування: автомобільні та залізничні дороги, пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи та ін. [23].

Історія розвитку туристичної інфраструктури на теренах українських земель розпочалася ще за часів Київської Русі. Сьогодні вона представлена надбанням, що налічує 2000 унікальних архітектурних пам'яток. Зокрема відзначимо, Києво-Печерську Лавру та Софійський собор, які внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, руїни Золотих воріт, Кирилівська та Андріївська церкви, Видубицький монастир, Володимирський собор, Маріїнський та Кловський палади, Національний театр опери та балету, Унікальний Андріївський узвіз, архітектурний ансамбль Хрещатика, близько 30 музеїв, численні пам'ятки. Суттєвим чинником формування інфраструктури гостинності на Русі були риси слов'янського темпераменту, особлива увага до гостей, створення для них комфортних умов під час розміщення, забезпечення їх їжею. Зокрема, ставлення з повагою до гостей заповідає синам у «Повчанні» київський князь Володимир Мономах. Іноземних гостей київські князі

найчастіше приймали в літніх резиденціях, серед яких найвідомішими були: «Красний двір Володимира Великого» на Печерську та «Вишгород» біля Києва. З-поміж перших закладів гостинності у Київській Русі були відомі заїжджі двори, які називали «ями». З розвитком поштового сполучення у XV ст. такі двори створювали біля поштових станцій, підпорядкованих Ямському наказу. У великих містах почали виникати гостинні двори. Вони вирізнялися вищим комфортом порівняно зі заїжджими дворами. Їхніми послугами користувались купці та державні службовці. Гостинні двори часто огороджували оборонними стінами, баштами, мали декілька в'їзних воріт. На чумацьких і торгових шляхах України послуги гостинності надавали корчми. Вони торгували хмільними напоями, були місцем зупинки для подорожніх, а також розваг («шинки», «корчми-заїзди»). Корчма складалась із двох чітко розділених частин: Приміщення для харчування (з двома кімнатами) та приміщення для ночівлі [15].

У містечках та великих селах, на узбіччі доріг, діяли корчми із заїздами. У плануванні цього типу корчми посередині фасадної стіни був в'їзд у формі брами в коридор, що пролягав через усю будівлю. По боках розташовувались кімнати для приїжджих, корчма і помешкання корчмаря. Історію XIX ст. зображено в таблиці 1.2.1.

Таблиця 1.2.1

Періоди розвитку туристичної інфраструктури в XIX ст [32].

Перша половина XIX ст.	Серед передової української інтелігенції зростає інтерес до історико-культурних та природних пам'яток своєї Батьківщини. Зокрема, значну увагу організації народознавчих мандрівок приділяли члени «Руської трійці» М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький.
Друга половина XIX ст.	Досліджено лікувальний потенціал Криму, Прикарпаття та Закарпаття. Поштовхом розбудови готелів було відкриття у 1889 р. регулярного залізничного сполучення, що зумовлювало збільшення кількості подорожуючих, які прибували до Києва.
Наприкінці XIX ст.	Створили перші туристичні бюро, які займалися організацією туристичних подорожей у регіоні. Зокрема, це Ялтинське екскурсійне бюро (1895 р.). Такі ж організації наприкінці XIX – на початку XX ст. були організовані і в Галичині – у Львові, Перемишлі. Починається освоєння рекреаційно-туристичних місцевостей Яремчі та Ворохти. В Українських Карпатах розвивається лещетарський туризм.

У 20-х роках ХХ ст. на українських землях були відкриті перші будинки відпочинку – спочатку на Донбасі, а згодом і в інших придатних для цього місцевостях. Водночас розвивається і курортологія. Для розв’язання проблем грязелікування і бальнеотерапії при захворюваннях серцево-судинної та нервової систем, органів травного тракту та сечовивідних органів у 1928 р. був створений Одеський науково-дослідний інститут курортології. За часів СРСР туризм в Україні розвивався на профспілковій та відомчій основах. Путівки на бази та у будинки відпочинку були своєрідним видом пільг. Профспілковим туризмом в Україні керував «Укрпрофтуризм». А іноземним туризмом монопольно займався «Інтурист» та «Супутник». До 1991 р. рекреаційно-туристична галузь України функціонувала в єдиному рекреаційнотуристичному комплексі Радянського Союзу. Курорти належали державі, а керівництво туристичною діяльністю велося централізовано [32].

Перші роки незалежності України (1991–1993 рр.) були складним для розвитку туризму у нашій країні. Обсяг туристичної діяльності на внутрішньому ринку зменшився у чотири рази, а кількість іноземних туристів, які відвідали Україну, скоротилися до 80 %. Лише 120 тис. іноземних туристів було зареєстровано у 1992 р. [22].

Новий етап розвитку українського туризму розпочався з прийняттям Верховною Радою України Закону «Про туризм» (1995 р.). Сьогодні його розглядають як одну із найперспективніших галузей економіки України. Для обслуговування туристів використовуються можливості понад 3000 закладів оздоровлення та відпочинку, майже 1400 готелів, мотелів, кемпінгів різних форм власності, 3500 транспортних засобів. Туристичною діяльністю займаються 2,5 тис. підприємств, на яких працюють понад 100 тис. людей [30].

В останні роки в Україні спостерігається швидкий розвиток елементів туристичної інфраструктури. Величезну роль у розвитку останньої належить приватному сектору та інвестуванню. Державне інвестування повинно відбуватися у рамках великих інвестиційних проєктів, зокрема: будівництва крупних об’єктів та споруд; формування транспортної інфраструктури;

підготовки інфраструктури для реалізації проектів освоєння нових рекреаційних територій.

У Харківській області існують вагомі передумови для того, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному відношенні регіонів України та Європи. Харківщина має вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у т. ч. природно-оздоровчі ресурси.

Харківська область має значний історико-культурний потенціал. До реєстру національно-культурного надбання включено пам'ятки архітектури, археології, історії та монументального мистецтва, загальна кількість яких складає 2535 одиниць, що становить близько 5% від історико-культурного потенціалу України [11]. Музейна мережа Харківщини налічує 121 музей. Усі вони різні за статусом, типом і формою власності: історичні, краєзнавчі, мистецькі, літературні, меморіальні тощо. У музеях Харкова і області зберігаються понад 500 тис. музейних предметів [40]. Велика кількість об'єктів охороняються як пам'ятки культури місцевого значення.

Важливим потенціалом для туристичної діяльності є природні рекреаційні ресурси (природно-заповідний фонд, ліси, зелені зони міст і приміських територій, водні ресурси). Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Харківської області має цінні унікальні природні територіальні комплекси, є складовою національної мережі ПЗФ України і включає 220 територій та об'єктів загальною площею 53 тис. гектарів, що становить близько 2% від загальної площі регіону [40].

Національний природний парк (НПП) «Гомільшанські ліси» утворено у 2004 році на території Зміївського та Первомайського районів, його загальна площа 14314,8 га. НПП «Гомільшанські ліси» – «кліматичний курорт», тобто зона для відпочинку, проведення різноманітних екотурів [29].

Неповторними територіальними комплексами Харківщини є також Дворічанський та Слобожанський природні парки, які в недалекій перспективі

будуть віднесені до Національного природного парку України.

Мальовничу природу Харківщини прикрашають регіональні ландшафтні парки – природоохоронні рекреаційні установи, які забезпечують умови для організованого відпочинку. У 2000 році створено РЛП «Великобурлуцький степ» (площа 2042,6 га).

Регіональний ландшафтний парк «Печенізьке поле», створений у 1999 році, займає площу 4997,6 га та є недоторканим українським степом, з унікальним різнотрав'ям, рідкісними представниками фауни, занесеними до Червоної та Зеленої книг [29].

На берегах р. Сіверський Донець, на південь від с. Левківка Балаклійського району розташовано ландшафтний парк «Ізюмська лука», створений у 2003 році, який займає площу 2560 га. Неосяжні простори «Луки» (довжина 80 км) добре видно з гори Крем'янець.

Гора Крем'янець – найвище місце Харківської області. Висота гори 218 метрів над рівнем моря і 160 метрів над Сіверським Донцем. Знаходиться поблизу міста Ізюм. Через гору пролягає міжнародна траса Харків – Ростов. Гора Крем'янець є геологічним пам'ятником природи [29].

Також гора Крем'янець є видатним пам'ятником історії. У XIV столітті на вершині гори розташовувалося татарське укріплення – «кермен», залишки якого ще були помітні у кінці минулого століття. На вершині гори розташований меморіал як пам'ять про Велику Вітчизняну війну, який був споруджений до 40-річчя Перемоги. Для відвідувачів парку споруджено спеціальні оглядові території, місця відпочинку.

Харківська область має цінні курортологічні ресурси, цілісні природні комплекси з комфортними мікрокліматичними характеристиками. Сприятливі природні умови вплинули на формування та розвиток в регіоні багатьох санаторно-курортних підприємств. Мережа санаторних закладів представлена 96 об'єктами. Загальна кількість місць в закладах курортного лікування складає близько 13205 місць [47]. У межах регіону заклади відпочинку дорослих локалізуються на курортах, в межах водно-зеленого діаметру та лісопарків.

Наявність джерел мінеральних вод є базою для розвитку курортів, таких як: Березовські мінеральні води, Роща, Рай-Оленівка та інші.

Найбільш повне і оптимальне задоволення туристичних потреб здійснюється через систему засобів розміщення. Туристичні комплекси та бази відпочинку сконцентровано, насамперед, у Вовчанському, Зміївському, Ізюмському, Печенізькому, Харківському та Чугуївському районах.

Окрім того, серед хвойних і мішаних лісів на околицях м. Балаклії розташувалися санаторій-профілакторій «Факел», база відпочинку «Перлина», дитячий оздоровчий табір «Олімп».

«Альпійська долина» – перший у Харківському регіоні (Зміївський район) гірськолижний центр із системою штучного засніження схилів. Траси довжиною до 400 метрів дуже схожі на карпатські. Сезон в «Альпійській долині» відкривається для туристів навіть за відсутності природного снігу. Катання продовжується до початку квітня.

Головним завданням розвитку матеріальної бази сфери туризму в регіоні є модернізація та реконструкція туристичних підприємств, туристичної інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів.

Також у Харківській області проводяться заходи щодо підтримки дитячого та молодіжного туризму. На території області для учнівської молоді працюють 3 центри туризму: у м. Чугуєві, Валківському та Чугуївському районах [28]. При обласній станції юних туристів цілорічно функціонує дитяча туристична база.

У Харківській області визначено основні туристично-екскурсійні маршрути, що за тематичною спрямованістю охоплюють визначні місця, пам'ятки історії, культури, архітектури й природи та пов'язані з життям і діяльністю видатних вітчизняних та всесвітньо відомих особистостей. Сьогодні в області існує понад 100 тематичних екскурсійних маршрутів. Туристичні організації систематично розробляють нові та оновлюють існуючі екскурсії різноманітної тематики.

Таким чином, ресурсна база кожного із районів Харківської області має

значний потенціал для комплексного розвитку різних видів відпочинку й оздоровлення: санаторно-курортного лікування, спортивно-оздоровчого, культурно-пізнавального, сільського зеленого, мисливського та рибальського туризму.

Тож не так давно небайдужі харків'яни поставили собі амбітну мету: ні більше й не менше, щоб перетворити Харків на успішну та привабливу туристичну дестинацію не тільки для мешканців інших регіонів України, але й для іноземних туристів. Рушійною силою тут стала спочатку ідея, а потім й ефективна співпраця власників і топ-менеджерів найцікавіших туристичних об'єктів. Ідею підтримала Харківська міська влада. В результаті за ініціативою бізнесу та туристичної громадськості, спільно з представниками Харківської мерії було здійснено кілька заходів.

Харків та Харківщина вперше в історії незалежності одним об'єднаним стендом, де був представлений і бізнес, і муніципалітет, взяли участь у туристичних виставках у Києві та Львові. До цих заходів було випущено цілу низку інформаційно-довідкової та презентаційної літератури.

Вистачає в Харкові можливостей для розваг як на відкритому повітрі (наприклад, у реконструйованому парку ім. Горького, який сьогодні входить у рейтинг 25 найкращих парків Європи), так і в приміщеннях. В парку діє Розважальний центр, обладнаний у закритих приміщеннях. Відтак у ньому навіть під час найнесприятливішої погоди клієнти українських (а в перспективі й іноземних) туроператорів зможуть весело та з користю провести час у Харкові.

На першому пероні Південного залізничного вокзалу, куди прибувають усі потяги далекого слідування, знаходиться скульптура, яка зображує отця Федора – персонажа роману Іллі Ільфа та Євгенія Петрова «12 стільців». В одній руці священик тримає чайник, що, для тих часів було звичною картиною: практично на кожній залізничній станції пасажирів потягів безкоштовно забезпечували окропом. Утім, пам'ятником літературному персонажу зараз важко когось здивувати, але у приміщенні вокзалу знаходиться найбільший в

Україні (а можливо, й у світі) діючий самовар. Отже, цей заклад є цілком логічною стартовою точкою для туристичних груп, що прибувають до Харкова залізницею [24].

Також, важливим елементом туристичної інфраструктури Харківщини є «Французький бульвар» – один із найсучасніших та, відповідно, найкреативніших торговельно-розважальних центрів України, який надає можливості не тільки для результативного шопінгу, але й для розваг на всі можливі смаки.

Таким чином, в процесі розвитку туристичної інфраструктури Харківська область перетворилася на досить розвинений туристичний регіон, адже для цього є усі підстави: значна кількість історичних, культурних та розважальних атракцій, розвинена мережа готелів та хостелів, чудова транспортна інфраструктура, наявність значної кількості ресторанів, кафе та барів.

1.3. Нормативно-правова база розвитку туристичної інфраструктури в Україні

Здійснення діяльності з управління документами ґрунтується на певній нормативно-правовій базі, що включає в себе різні правові та нормативні акти, відповідно до яких регулюються відносини між учасниками зазначеної діяльності і регламентуються процеси та процедури власне роботи з документами.

При управлінні документами всім організаціям необхідно ідентифікувати нормативно-правову базу (регулятивне середовище), яка впливає на їх діяльність, і вимоги до документування їх діяльності. Нормативно-правова база включає в себе чотири елемента (рис. 1.3.1).

Основні документи нормативно-правової бази туризму:

1. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV.

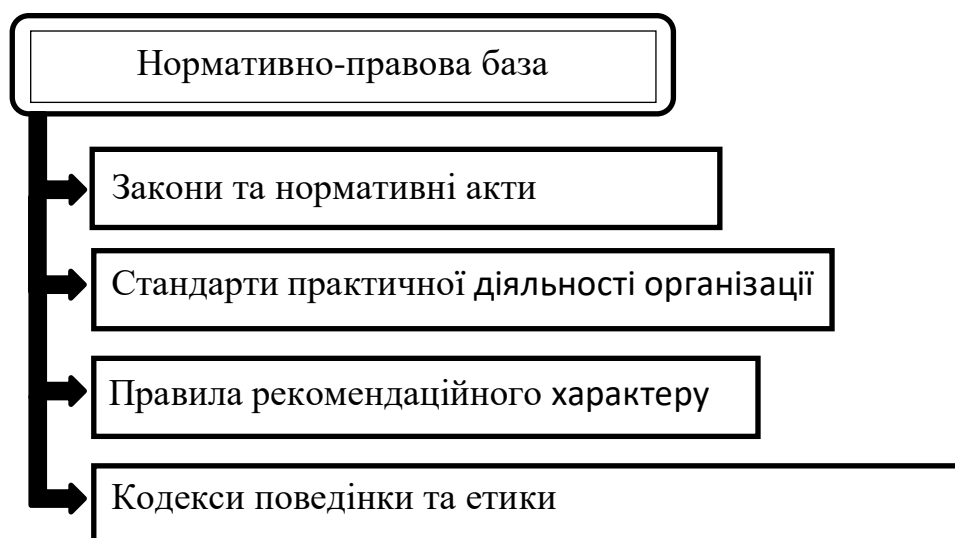

Рис. 1.3.1. – Склад нормативно-правової бази [41]

3. Господарський кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 р. № 436-IV.

4. Закон України «Про правовий статус іноземців» від 04.02.1994 р. № 3929-ХП.

5. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР.

6. Закон України «Про ліцензування окремих видів господарської діяльності» від 01.06. 2000 р. № 1775-ІІІ.

7. Про Правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію; Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.1995 р. № 1074.

8. Про затвердження Ліцензійних умов провадження туropераторської діяльності; Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р. № 991.

9. Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг; Держтурадміністрація України; Наказ, Правила від 16.03.2004 р. № 19.

Зміст компонентів нормативно-методичної бази управління в туризмі і відмінності між ними:

Правовий акт – офіційний письмовий документ або дія, які виходять від уповноважених органу державної влади або місцевого самоврядування,

посадової особи, якими встановлюються певні правила поведінки учасників суспільних відносин.

Нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими на це суб'єктами нормотворчості у визначеній формі та за встановленою процедурою, спрямований на встановлення, зміну або скасування норми права, документ, прийнятий у визначеному порядку компетентним органом публічної влади, у якому містяться норми права.

У правовій системі України нормативно-правовий акт є основним джерелом права. В Україні відсутній закон про нормативно-правові акти, а питання щодо єдиного законотворчого і нормотворчого процесу розпорошені по різних законодавчих і підзаконних актах міністерств і відомств [7].

Підзаконні нормативно-правові акти деталізують, конкретизують положення, що передбачені законами як актами вищої юридичної сили і не повинні їм суперечити і покликані сприяти його застосуванню. Види підзаконних нормативно-правових актів у сфері правового регулювання туристичної діяльності в Україні. Основними підзаконними нормативно-правовими актами, що регламентують різноманітні сфери туристичної діяльності, є наступні:

1. Нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги при здійсненні туристичної діяльності спеціальними господарюючими суб'єктами у туристичній сфері.
2. Нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги щодо організації туристичних подорожей дітей та молоді.
3. Нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги у готельній сфері.
4. Нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги та гарантії безпеки при здійсненні туристичної діяльності.
5. Нормативно-правові акти, що визначають правові засади державної підтримки туристичної сфери та спортивної інфраструктури [20].

Здійснення туристичної діяльності базується на чіткій правовій основі, яку становить Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері

туристичної діяльності, Закон України «Про туризм» як спеціальний нормативно-правовий акт, галузеве законодавство та підзаконні нормативно-правові акти у сфері туризму [2]. Фахівці з організації туристичної діяльності повинні бути обізнані з основними правовими вимогами щодо ліцензування туристичної діяльності, сертифікації та стандартизації у цій сфері, договірними засадами туристичного обслуговування та партнерської співпраці у галузі туристичної діяльності, гарантіями майнової та особистої безпеки туристів [31]. Важливу роль у провадженні туристичної діяльності відіграє державна підтримка сфери туризму, тому необхідно орієнтуватися у системі та повноваженнях органів, котрі забезпечують і гарантують відповідні заходи державної цільової підтримки туристичної інфраструктури.

Нормативно-правова база туристичної галузі відіграє провідну роль у підвищенні ефективності діяльності туристичних підприємств, починаючи з державної реєстрації, отримання ліцензій та інших дозволів на початок діяльності й закінчуючи ресурсним забезпеченням і реалізацією туристичного продукту. При цьому, ключове значення відіграє Закон України «Про туризм». Він визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України [25].

Діяльність, пов'язана з наданням туроператорських послуг, підлягає ліцензуванню.

Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право суб'єкта господарювання-ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов. Відносини, пов'язані з ліцензуванням певних видів

господарської діяльності, регулюються законом [16].

При ліцензуванні в туристичній діяльності слід керуватися статтею 17 Закону України «Про туризм» та Ліцензійними умовами провадження туроператорської діяльності з метою створення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, захисту навколишнього природного середовища, підвищення рівня туристичного обслуговування здійснюється ліцензування туроператорської та турагентської діяльності. Ліцензійні умови визначають вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання ліцензіатами, які провадять туроператорську діяльність, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії. Дія Ліцензійних умов поширюється на юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які провадять та які мають намір провадити туроператорську діяльність [42].

Суб'єкт підприємницької діяльності, який отримав ліцензію на туроператорську діяльність, має виключне право на надання послуг з оформлення документів для виїзду за межі України. Туроператор може здійснювати також і турагентську діяльність без отримання ліцензії на турагентську діяльність.

Загальний розмір частки туроператора в статутних фондах інших туроператорів України не може перевищувати 20 % їхніх статутних фондів. Суб'єкт господарювання не має права у своїй назві використовувати слова «туроператор» і «турагент» без отримання ним ліцензії на здійснення відповідно туроператорської чи турагентської діяльності [26].

Не може бути видана ліцензія на туроператорську чи турагентську діяльність суб'єкту підприємницької діяльності із назвою, тотожною назві іншого суб'єкта підприємницької діяльності, якому ліцензія видана раніше і інформація про нього внесена до відповідного реєстру.

Ліцензуванню підлягають такі види туристичної діяльності:

- організація іноземного туризму;

- організація внутрішнього туризму;
- організація закордонного туризму;
- екскурсійна діяльність.

Щоб одержати ліцензію, у відповідні органи подають документи відповідно до Закону «Про ліцензування видів господарської діяльності». Згідно зі статтею 10 Закону, суб'єкт господарювання, що має намір здійснювати визначений вид ліцензованої господарської діяльності, особисто або через уповноважений ним Орган чи особу звертається у відповідний орган ліцензування із заявою встановленого зразка про видачу ліцензії [21].

Великий і різносторонній попит на туристичні послуги в усьому світі робить необхідним взаємне визнання результатів діяльності різних підприємств сфери туризму. Найвищий рівень такого визнання – сертифікація, яка гарантує, що послуга (продукт) відповідає певним вимогам і має відповідну якість [59].

Сертифікація – сукупність дій і процедур, проведених з метою підтвердження того, що продукт або послуга відповідають певним стандартам чи технічним умовам [53].

Сертифікат відповідності – документ, який засвідчує, що товари та послуги відповідають стандарту на них.

Система сертифікації – система, яка має власні правила, процедури й управління для визначення сертифікаційної відповідності.

Сертифікація в Україні поділяється на обов'язкову та добровільну. Залежно від того, хто її проводить, сертифікація буває трьох видів:

- самосертифікація, яку проводить само підприємство-виробник продукції чи послуг;
- сертифікація, яку здійснює споживач;
- сертифікація, яку здійснює третя сторона – спеціальна, незалежна від виробника і споживача організація (рис.1.3.2).

Найбільшою довірою у міжнародній і вітчизняній практиці користується сертифікація, яка здійснюється третьою стороною. В Україні розрізняють обов'язкову й добровільну сертифікації.

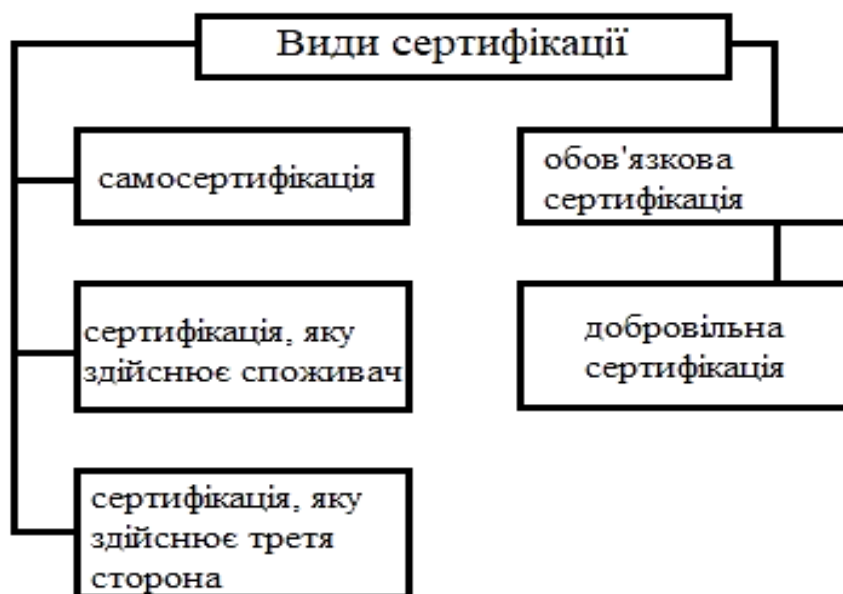

Рис. 1.3.2. – Види сертифікації [53]

Обов'язкова сертифікація – здійснюється уповноваженими на те органами сертифікації, охоплює перевірку й випробування продукції з метою визначення її характеристик (показників) та подальший державний нагляд за сертифікованими виробами.

Добровільна сертифікація – може проводитись з ініціативи самих суб'єктів господарювання на відповідність продукції вимогам, які не є обов'язковими [53].

Взагалі, специфічною особливістю формування нормативно-правової бази сфери туризму є комплексний характер цієї галузі права. Тому що, до її складу входить значна кількість правових норм різної галузевої приналежності: адміністративного, конституційного, цивільного, екологічного, господарського, фінансового, податкового, митного, трудового, міжнародного права [51].

Таким чином, правові норми з питань туризму сьогодні містяться у значній кількості нормативних актів, які створюють відповідну систему вітчизняного туристичного законодавства. Разом з тим, незважаючи на активне формування нормативно-правового забезпечення в Україні, його вплив на збільшення основних показників туристичної діяльності ще суттєво не відчувається. Потрібно також удосконалити умови ліцензування, технологію стандартизації, сертифікації та статистики.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Оцінка розвитку готельного та ресторанного господарства в Харківській області

Особливість функціонування сфери готельно-ресторанного бізнесу в економічному та соціальному прояві полягає у забезпеченні якості життя населення засобами задоволення фізіологічних потреб. Динамічний розвиток цієї галузі дає можливість споживачам обирати таке підприємство, що найбільш підходить для них за всіма критеріями. Ефективність діяльності будь-якого підприємства готельно-ресторанної індустрії залежить від багатьох факторів, до яких можна віднести конкурентне позиціонування підприємства, специфіка та технологія створення бренду закладу, що забезпечить високу лояльність споживачів, визначення чітких стратегічних перспектив розвитку діяльності, проведення оптимальної фінансової та маркетингової діяльності.

Готельне господарство – сукупність готельних підприємств різних типів, що приймають та надають послуги з розміщення, харчування, додаткових і суміжних послуг.

Готель – підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, складається з номерів, надає готельні послуги, які не обмежуються щоденним заправлінням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів [50].

Типологію готелів наведено у таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Типологія готелів [27]

Тип готелю	Характеристика
1	2
Готель люкс	За місткістю відноситься до малих чи середніх підприємств. Звичайно розташовується в центрі міста. Добре навчений персонал забезпечує високий рівень сервісу клієнтам, якими є учасники конференцій, ділових зустрічей, бізнесмени, високооплачувані професіонали. Характерна висока ціна номера, що включає всі можливі види обслуговування.

Продовження таблиці 2.1.1

1	2
Готель (середнього класу)	За місткістю більший від готелю люкс (400-2000 місць). Розташований в центрі міста чи в міській зоні. Пропонує досить широкий набір послуг, і ціни на них дорівнюють рівню регіону. Розрахований на прийом бізнесменів, туристів-індивідуалів.
Готель-апартамент (апарт-отель)	За місткістю це підприємство малих або середніх розмірів (до 400 місць). Характерний для великого міста з непостійним населенням. Представляє квартирний тип номерів, які використовуються як тимчасове житло, частіше на базі самообслуговування. Ціна в такому типі готелів звичайно залежить від термінів розміщення. Обслуговує сімейних туристів і бізнесменів, що зупиняються на тривалий термін.
Сюїт-готель	З'явився порівняно недавно. У сюїтах-готелях цього немає. Лише деякі номери мають невелику кухню з холодильником і міні-баром для напоїв. Кількість і площа приміщень загального призначення тут скорочені до мінімуму. Також обмежений набір додаткових послуг. Клієнтами сюїт-готелів є люди, що часто змінюють місце проживання, сімейні туристи, бізнесмени, професіонали.
Готель економічного класу	Підприємство малої чи середньої місткості (до 150 і місць більше). Знаходиться поблизу магістралей. Характерним є просте і швидке обслуговування, обмежений набір послуг. Споживачі - бізнесмени й індивідуальні туристи, що прагнуть до фактичної оплати споживаних ними послуг.
Готель-курорт	Підприємство зі значними відмінностями за місткістю, що пропонує повний набір послуг гостинності. Крім того, включає комплекс спеціального медичного обслуговування і дієтичного харчування. Розташовується в курортній місцевості.
Мотель	Прості одноповерхові чи двоповерхові споруди. Це малі та середні підприємства (до 400 місць). Характерний середній рівень обслуговування при невеликій кількості персоналу. Клієнтами є різні категорії туристів. Залежно від тривалості зупинки клієнтів мотелі поділяються на транзитні і кінцеві. Перші розміщені уздовж шосейних доріг і головних магістралей, другі, як правило, за берегах річок, озер, біля гребель.
Готель типу «кондомініум - таймшер»	В основі концепції лежить таймшерний принцип організації відпочинку, що припускає викуп на визначений, заздалегідь обговорений період, готельного номера і прилягаючої до нього території. Їхня місткість звичайно складає 50-250 номерів. Однак трапляються готелі, що мають усього 4-5 номерів. Дається повний набір послуг за цінами, вищими від середніх. Можливе комплексне обслуговування за єдиною ціною.
Казино-готель	Пов'язані з ігорним бізнесом. Це готелі з великою місткістю номерного фонду (від 500 номерів до 3000 і більше). У структурі номерного фонду переважають багатокімнатні номери з дорогим інтер'єром, міні-басейнами, джакузі, декількома ванними та спальнями. Казино-готель має кілька підприємств харчування (4 і більше), частина з яких працює без перерви 24 години на добу. Тут створені умови для проведення розважальних заходів, виступів співаків, акторів, естрадних груп. Особливістю обслуговування в казино-готелях є те, що їжа й напої даються безкоштовно, тобто їхня вартість входить у вартість розміщення. Казино-готелі - одні з найдорожчих. Вартість номера може становити 1000-25000\$.

Продовження таблиці 2.1.1.

1	2
Приватний готель типу «нічліг і сніданок» (Bed and breakfast (B&B) - ліжко і сніданок)	Дешевий готельний продукт, що формується для наступної комерціалізації безпосередньо самим власником будинку. Це готелі або житлові будинки, що працюють цілодобово. Власники тут, як правило, і проживають. Вони керують процесом обслуговування клієнтів, а також самі безпосередньо беруть участь у його здійсненні. Це готелі малої місткості (деякі з них не підпадають під визначення поняття «готель» через обмежену кількість номерів). Розташовані в приміській зоні або сільській місцевості. Додаткові послуги, як правило, не надаються. Завдяки обмеженому набору послуг ціна за проживання в готелях У&У нижча, ніж у готелях з повним обслуговуванням
Конгрес-готель	Готелі, що обслуговують учасників великих форумів і конференцій. Являють собою різновид бізнесів-готелів, однак мають свої відмінності, (місткість бізнесів-готелів не більша ніж 600 номерів, конгрес-готелів - 2000 номерів і більше). Є виставочні площі і різні приміщення для зустрічей. Пропонується повний набір бізнесу-обслуговування: проведення телеконференцій, послуги секретаріату, переклад і т. д. Різноманітні підприємства харчування: бари, кафе, фешенебельні ресторани
Пансіон	Підприємство з простим стандартом і обмеженим спектром послуг. Тут пропонуються сніданки, обіди й вечері (повний пансіон). Однак послуги харчування можуть отримати тільки клієнти, які тут проживають
Гостинний двір	Підприємство, що відрізняється від готелів спрощеним стандартом обслуговування, меншою місткістю, відсутністю ряду приміщень для зустрічі і перебування гостей. У структурі гостинного двору обов'язкова наявність ресторану або бару
Ротель	Пересувний готель, що представляє собою вагон з одно-двомісними відсіками, в яких розташовані спальні крісла. Є відсік для перевдягання, туалет, кухня, холодильник
Ботель	Невеликий готель на воді, для чого використовується відповідним чином обладнане судно
Флотель	Готель, який часто називається «курортом на воді», у якості якого використовується морське судно. За місткістю флотелі можуть бути малими (20 кают-номерів) і великими (800 кают-номерів). Характерний широкий спектр додаткових послуг. Комфортабельні каюти оснащені всіма видами сучасних зручностей, включаючи телефонний зв'язок, супутникове телебачення. Маються фітнес-центри, басейни, тренажерні зали, ресторани, бари, казино, магазини. Цей тип готелів часто використовується для організації бізнесів-турів, конгрес-турів, конгрес-крузів тощо
Флайтель	Аероготель чи «літаючий готель». Надзвичайно дорогий і нечисленний тип готелів. Обладнаний посадковою площадкою і зв'язком з метеослужбами

В Україні класифікацію готелів здійснюють за категоріями згідно з Національним стандартом України ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів» [3]. При цьому керуються загальною характеристикою

готелю, яку визначають комплексом вимог до матеріально-технічної оснащеності, переліку надаваних послуг, кваліфікації персоналу. Категорії позначають символом – «*» (зірка). Готелі класифікують за п'ятьма категоріями. Найвищу категорію готелю позначають – «*****», найнижчу – «*». Категорію готелю зазначають на його вивісці, на квитанціях, у реєстраційній картці гостя та в рекламних документах.

Використовуючи дані найпопулярнішої та найбільшої спільноти мандрівників у світі «TripAdvisor» [44], виявлено, що в Україні найчастіше можна зустріти готелі з трьома зірками. Чотирьох зіркові готелі також є доволі розповсюдженими, проте п'яти зіркових готелів налічується лише 30. У Харківському ж регіоні наявні 4 п'ятизіркових готелі, а чотирьох зіркових налічується 30.

За рейтингом інтернет-порталу «TripAdvisor» з'ясовано, що за останні роки до 10 найкращих готелів Харківської області за оцінкою мандрівників увійшли:

1. «Premier Palace Hotel Kharkiv»
2. «Hotel 19»
3. «Chichikov Hotel»
4. «Superior Golf & Spa Resort»
5. «City Club Hotel»
6. «Ovis hotel, restaurant & spa»
7. «Premier Hotel Aurora»
8. «Kiroff Hotel»
9. «Iris Art Hotel»
10. «Mirax Sapphire Boutique Hotel» [44].

Варто зазначити що в 2015 році «Premier Palace Hotel Kharkiv» увійшов до 25 найкращих готелів України за версією TripAdvisor [44].

Таким чином, наведена вище інформація дозволяє зробити висновок, що широкою популярністю та попитом серед туристів в Україні, а саме в Харківській області користуються готелі категорії ****.

Харківська область достатньо повно забезпечена засобами розміщення, оскільки лише дев'ять регіонів України мають засобів розміщення більше ніж 100. Якщо порівнювати зазначені показники із загальнодержавною статистикою, то виявляється, що в Харківському регіоні розміщено 4 % від загальної кількості готелів (таблиця 2.1.2).

Таблиця 2.1.2

Готелі та аналогічні засоби розміщення за регіонами [19]

	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+;-)		відносне, %	
	2015	2016	2017	2017/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015	2017/ 2016
Україна	2478	2534	2474	-4	-60	-0,16	-2,37
Вінницька	75	60	66	-9	6	-12,00	10,00
Волинська	66	61	58	-8	-3	-12,12	-4,92
Дніпропетровська	139	138	120	-19	-18	-13,67	-13,04
Донецька	44	46	45	1	-1	2,27	-2,17
Житомирська	58	70	67	9	-3	15,52	-4,29
Закарпатська	213	211	208	-5	-3	-2,35	-1,42
Запорізька	86	114	131	45	17	52,33	14,91
Івано-Франківська	200	227	244	44	17	22,00	7,49
Київська	87	114	111	24	-3	27,59	-2,63
Кіровоградська	41	30	29	-12	-1	-29,27	-3,33
Луганська	23	23	25	2	2	8,70	8,70
Львівська	273	287	277	4	-10	1,47	-3,48
Миколаївська	66	74	79	13	5	19,70	6,76
Одеська	250	232	208	-42	-24	-16,80	-10,34
Полтавська	105	76	77	-28	1	-26,67	1,32
Рівненська	46	45	43	-3	-2	-6,52	-4,44
Сумська	34	37	35	1	-2	2,94	-5,41
Тернопільська	57	59	57	0	-2	0,00	-3,39
Харківська	123	108	116	-7	8	-5,69	7,41
Херсонська	70	92	57	-13	-35	-18,57	-38,04
Хмельницька	70	71	74	4	3	5,71	4,23
Черкаська	75	80	78	3	-2	4,00	-2,50
Чернівецька	87	79	75	-12	-4	-13,79	-5,06
Чернігівська	43	35	31	-12	-4	-27,91	-11,43
Київ	147	165	163	16	-2	10,88	-1,21

Дані таблиці дозволяють зробити висновок, що найбільше забезпечені засобами розміщення Львівська, Київська, Івано-Франківська, Одеська та Харківська області. Аналізуючи ці дані, можна стверджувати, що Харків сприймається туристами як важливий науково-промисловий, діловий і торговий

центр України. Харківська область відрізняється досить високим рівнем розвитку економіки, але туристична галузь в цілому та готельне господарство зокрема, маючи досить непогані показники порівняно з іншими регіонами, потребують подальшого розвитку та вдосконалення. Харківський регіон має всі можливості та ресурси для перетворення, не досить розвинутого туристичного центру, у комплексний, популярний та затребуваний туристичний напрямок Слобожанщини та України.

Динаміку забезпечення Харківської області готелями та аналогічними засобами розміщення наведено на рисунку 2.1.1.

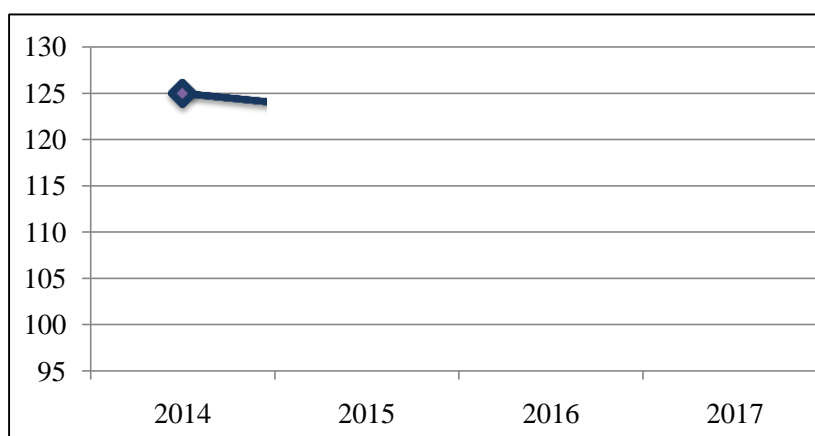

Рис. 2.1.1. – Кількість готелів та аналогічних засобів розміщення в Харківській області [19]

Аналізуючи даний графік, ми бачимо, що у 2014 р. кількість готелів та аналогічних засобів розміщення в Харківській області становила 125 од., 2015 р. – 123 од., 2016 р. – 108 од. та у 2017 р. – 116 од. Виходячи з цих даних можна зробити висновок, що за 2014-2017 рр. динаміка кількості засобів розміщення у Харківській області не мала чіткої тенденції.

Для сучасного розвитку готельної сфери в Харківській області характерна низка проблем, пов'язаних із загостренням політичної та соціально-економічної ситуації в Україні [8; 56]:

- недостатнє використання потенціалу готельних підприємств міста та області, особливо в контексті розвитку ділового та конгрес туризму;

- низька конкурентоспроможність матеріально-технічної бази значної кількості підприємств розміщення, яка впливає на ступінь задоволеност споживачів та гальмує розвиток туризму;

- стан міської інфраструктури і, в першу чергу, її транспортної складової. Це – недостача сучасних автобусів різної місткості для туристів, низький рівень сервісу в міському транспорті, стан доріг тощо;

- проблеми нормативно-правового характеру, наприклад існування обов'язкової категоризації та, в той же час, добровільної сертифікації; фактична відсутність довгий час органів категоризації та нагляду за дотриманням стандартів, що спричинило високий рівень недобросовісної конкуренції та неконтрольоване використання зірок у позиціюванні готелів;

- відсутність комплексного підходу до визначення характеру та специфіки Харківської області як туристичної дестинації;

- невідповідність цін рівню якості надання готельних послуг, тому туристи віддають перевагу іншим місцям для тимчасового проживання (бази відпочинку, котеджі, літні будиночки, орендовані квартири тощо), що обумовлюється, передусім, бажанням отримати комплекс послуг за доступну ціну;

- недосконалість форм галузевої статистики та фактична відсутність повної аналітики розвитку галузі, що перешкоджає розробці стратегічних планів розвитку підприємств;

- недостатня організація системи активізації туристів в регіоні, рекламно-інформаційного забезпечення, системи захисту прав подорожуючих;

- обмеженість додаткових послуг у готельних підприємствах, що впливає на загальну конкурентоспроможність засобів розміщення;

- відсутність великих туроператорів з внутрішнього туризму, що мають власну туристичну інфраструктуру, власний інвестиційний потенціал, які б могли в межах свого виробничого циклу туристичних продуктів підвищити завантаженість готелів та ін.;

- обмеженість практики використання електронних та автоматизованих

систем бронювання готельних номерів та новітніх технологій у процесі здійснення обслуговування в готелях та інших закладах розміщення;

– складність економічної ситуації, пов'язаної із значними витратами на утримання та експлуатацію номерного фонду, підвищенням тарифів на комунальні послуги, податковим тиском, коливанням курсу валют.

В туристичній індустрії не менш важливе місце займає ресторанне господарство.

Ресторанне господарство – це вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надання послуг для задоволення потреб споживачів у харчуванні з організацією дозвілля або без нього. Суб'єкти господарювання здійснюють діяльність у ресторанному господарстві через підприємства (заклади) ресторанного господарства [4].

Заклад ресторанного господарства – це організаційно-структурна одиниця у сфері ресторанного господарства, яка здійснює виробничо-торговельну діяльність: виробляє, продає та організовує споживання продукції власного виробництва й закупних товарів, а також надає послуги з організації дозвілля споживачів [5].

Підприємство ресторанного господарства – це заклад (сукупність закладів), який є самостійним суб'єктом господарювання, має права юридичної особи і здійснює свою діяльність з метою одержання прибутку [5].

Тип підприємства ресторанного господарства характеризується особливостями обслуговування, асортиментом кулінарної продукції і номенклатури послуг, що надаються споживачам (табл. 2.1.3).

В Харківському регіоні діє достатня кількість ресторанів та аналогічних закладів харчування, загалом із наведеного в таблиці 2.1.3 переліку закладів різного типу харчування на Харківщині представлена переважна більшість типів.

Проведемо аналіз розвитку підприємств та закладів ресторанного господарства Харківського регіону впродовж 2014-2017 рр. на рисунку 2.1.2.

Типи підприємств харчування [49]

Тип закладу	Клас закладу	Характеристика
Ресторан	«Перший» «Вищий» «Люкс»	Мають високий рівень комфорту, матеріально-технічне оснащення, кваліфікацію працівників, широкий асортимент страв складного приготування, включаючи фірмові, винно-горілчані, тютюнові та кондитерські вироби, з підвищеним рівнем обслуговування в поєднанні з організацією відпочинку споживачів
Бар		Заклади з барною стійкою, що реалізують алкогольні, безалкогольні, змішані алкогольні та безалкогольні напої, закуски, десерти, кондитерські та булочні вироби, покупні товари
Кафе		Заклади з обмеженим порівняно з рестораном асортиментом страв, винно-горілчаних напоїв, тютюнових, булочних, кондитерських виробів і покупних товарів
Їдальня		Заклади (загальнодоступні або обслуговуючі певний контингент споживачів) з різноманітним асортиментом страв, булочних, кондитерських виробів і покупних товарів
Закусочна		Заклади з обмеженим асортиментом страв нескладного приготування, призначене для швидкого обслуговування споживачів
Буфет		Підприємства, обладнані буфетною стійкою, що реалізують обмежений асортимент готових страв, напоїв, борошняних кондитерських і булочних виробів, покупних товарів
Кафетерії		Заклади самообслуговування з асортиментом страв нескладного приготування і напоїв, торговий зал якого обладнаний торгово-технологічним обладнанням, призначеним для роздачі їжі
Фабрики-кухні		Заклади, призначений централізовано готувати і постачати готову до вживання їжу в різні місця
Фабрики-заготівельні		Заклади, призначені для механізованого виробництва власної продукції та централізованого забезпечення нею інших закладів ресторанного господарства та об'єктів роздрібної торгівлі

Проведемо аналіз розвитку підприємств та закладів ресторанного господарства Харківського регіону впродовж 2014-2017 рр. на рисунку 2.1.2.

Аналізуючи даний графік, ми бачимо, що у 2014 році кількість підприємств та закладів ресторанного господарства в Харківському регіоні становила 582 од., 2015 р. – 551 од., 2016 р. – 423 од. та у 2017 р. – 459 од. Виходячи з цих даних найпродуктивнішим був 2014 рік, а 2016 рік – навпаки. Бачимо, що динаміка кількості готелів та аналогічних засобів розміщення і кількість підприємств та закладів ресторанного господарства є дуже схожою, на нашу думку, пов'язано із соціально-економічною та політичною ситуацією в Україні.

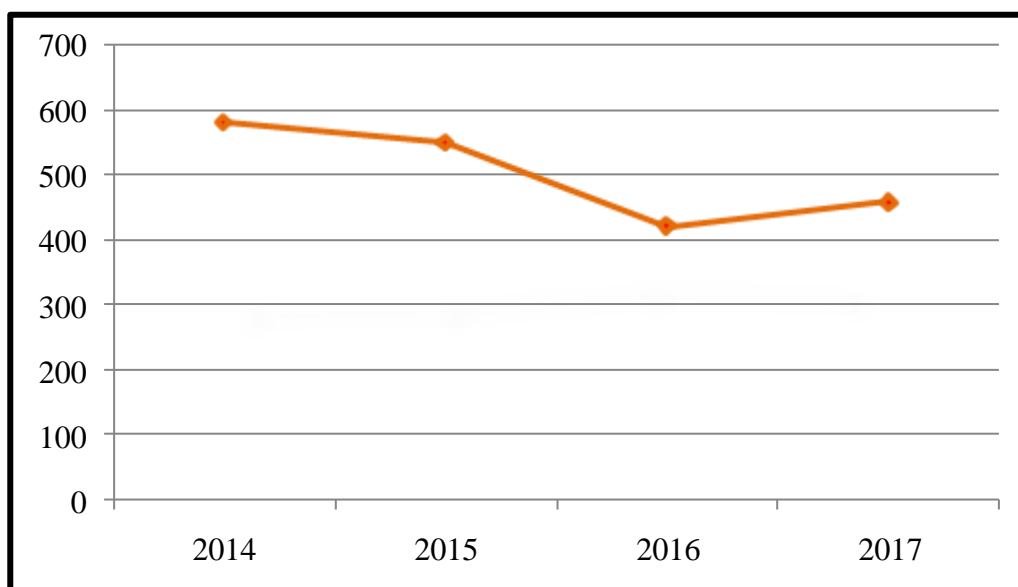

Рис. 2.1.2. – Кількість підприємств та закладів ресторанного господарства в Харківському регіоні [19]

Тепер порівняємо Харківський регіон на загальнодержавному рівні, щоб провести повну оцінку ресторанного господарства в даному регіоні (таблиця 2.1.4).

Таблиця 2.1.4

Кількість підприємств та закладів ресторанного господарства в Україні у 2015-2017 рр. за областями [19]

Області	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+;-)		відносне, %	
	2015	2016	2017	2017/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015	2017/ 2016
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	7926	6703	7466	-460	763	-5,80	11,38
Вінницька	152	123	132	-20	9	-13,16	7,32
Волинська	132	109	115	-17	6	-12,88	5,50
Дніпропетровська	431	365	409	-22	44	-5,10	12,05
Донецька	269	226	232	-37	6	-13,75	2,65
Житомирська	110	92	91	-19	-1	-17,27	-1,09
Закарпатська	248	189	199	-49	10	-19,76	5,29
Запорізька	369	335	368	-1	33	-0,27	9,85
Івано-Франківська	246	207	226	-20	19	-8,13	9,18
Київська	442	409	439	-3	30	-0,68	7,33

Продовження таблиці 2.1.4

1	2	3	4	5	6	7	8
Кіровоградська	102	79	83	-19	4	-18,63	5,06
Луганська	35	37	37	2	0	5,71	0,00
Львівська	806	646	723	-83	77	-10,30	11,92
Миколаївська	211	189	230	19	41	9,00	21,69
Одеська	782	655	748	-34	93	-4,35	14,20
Полтавська	194	162	175	-19	13	-9,79	8,02
Рівненська	96	81	89	-7	8	-7,29	9,88
Сумська	104	98	104	0	6	0,00	6,12
Тернопільська	98	78	87	-11	9	-11,22	11,54
Харківська	551	423	459	-92	36	-16,70	8,51
Херсонська	196	172	202	6	30	3,06	17,44
Хмельницька	145	108	115	-30	7	-20,69	6,48
Черкаська	131	131	138	7	7	5,34	5,34
Чернівецька	126	94	99	-27	5	-21,43	5,32
Чернігівська	151	139	147	-4	8	-2,65	5,76
Київ	1799	1556	1819	20	263	1,11	16,90

Аналіз таблиці свідчить, що найбільший приріст за період 2015-2017 роки кількості підприємств та закладів ресторанного господарства у Херсонській області (27 од.), Черкаській (21 од.) і у Києві (133 од). Також можна виділити області, які найбільше втратили за цей період підприємств та закладів ресторанного господарства, це Донецька (-414 од), Львівська (-122 од.) та Харківська (-138 од.). Хоча Харківська область і зазнала немалих втрат, проте на фоні інших регіонів має конкуруючу кількість підприємств та закладів ресторанного господарства.

Таким чином, динаміка кількісних змін мережі готельного та ресторанного господарства в 2014-2017 рр. у Харківській області була подібною і не мала чіткої тенденції. Дані зміни зумовлені соціально-економічною та політичною стабільністю в Україні, що негативно вплинуло на сферу туризму. Тому поліпшення ситуації потребує вирішення низки загальнодержавних та регіональних завдань, які в першу чергу пов'язані із політичною та економічною ситуацією держави, соціальним становищем населення.

2.2. Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в Харківській області

Санітарно-курортна справа в Україні є одним з найдавніших видів рекреації. З XIX ст. відомі бальнеологічні курорти Прикарпаття і Закарпаття, Поділля, Полтавщини, Харківщини, грязьові курорти Одещини.

Курортом можна вважати місцевість з набором лікувальних факторів, певними кліматичними, географічними, та гігієнічними умовами. Основою для визначення території як курорту є, по-перше, наявність природно-лікувальних ресурсів, по-друге, необхідною інфраструктури для їх експлуатації та організації лікувально-профілактичної діяльності. Спеціально визначені природні території, які мають природні, оздоровчі та лікувальні ресурси використовуються для організації діяльності курортів [1].

Курортний комплекс України представлений величезними запасами різноманітних природних лікувальних ресурсів, мережею санаторно-оздоровчих закладів і резервом досвідченого кадрового потенціалу.

В Україні діють понад 100 курортів та курортних місцевостей, санаторно-курортні заклади є практично в кожній області. За сполученням ресурсів і напрямками спеціалізації діючих курортів країни умовно можна поділити на 3 великі регіони: Південний, Західний та Центральний. Для Південного регіону характерно переважання кліматичних приморських курортів у поєднанні з грязями та мінеральними водами. В Західному регіоні основою курортної справи є використання бальнеологічних мінеральних вод та грязей в порівнянні з кліматичними (переважно ландшафтними) ресурсами. У Центральному регіоні переважають курорти, які розвиваються на основі використання мінеральних вод та ландшафтних кліматичних ресурсів [10].

В Україні діє розгалужена система санаторно-курортних закладів, представлена санаторіями і пансіонатами з лікуванням, санаторіями-профілакторіями, будинками, пансіонатами і базами відпочинку, дитячими оздоровчими таборами (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Санаторно-курортні і оздоровчі заклади в Україні [46]

	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+;-)		відносне, %	
	2015	2016	2017	2017/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015	2017/ 2016
Кількість закладів	1863	1722	1641	-222	-81	-11,92	-4,70
Санаторії	295	279	272	-23	-7	-7,80	-2,51
у тому числі дитячі	111	107	103	-8	-4	-7,21	-3,74
Пансіонати з лікуванням	14	12	12	-2	0	-14,29	0,00
Санаторії-профілакторії	79	63	55	-24	-8	-30,38	-12,70
Будинки і пансіонати відпочинку	76	73	67	-9	-6	-11,84	-8,22
Бази та інші заклади відпочинку	1388	1285	1229	-159	-56	-11,46	-4,36
Заклади 1–2 денного перебування	11	10	6	-5	-4	-45,45	-40,00

Виходячи з таблиці бачимо, що загальна кількість закладів в Україні за період 2014-2017 рр., значно зменшилась, кількість санаторіїв-профілакторіїв у 2014 році налічувалось 118 од., а у 2017 уже 55од. І в половину зменшилися заклади 1-2 денного перебування, вони втрачають свою популярність, думаю що в найближчі роки їх зовсім не залишиться.

М'який, помірно континентальний клімат північно-східної України, в поєднанні зі спокійним проведенням часу, створює прекрасні умови для комфортного відпочинку в пансіонатах і санаторіях Харківської області. Важливим доповненням до лікування та оздоровлення служить місцева мінеральна вода, видобута з свердловин глибиною 840-1654 метра і, за рівнем мінералізації і силі лікувального впливу, порівнянна з водами Мертвого моря і бельгійського курорту Спа.

На карті лікувально-оздоровчих закладів України санаторії з лікуванням в Харківській області, представлені як всесвітньо відомим бальнеологічним курортом «Березовські Мінеральні Води» (які мають більш ніж 145-річну історію), будівлями радянського періоду, так і абсолютно новими, сучасними які з'явилися в найостанніші роки.

Особливості природи Харківської області обумовлені її степовим

розташуванням і, відповідно, характеристиками кліматичної зони цього регіону. На території області переважає різнотравна рослинність, велика частина багаторічних зелених насаджень, штучно створені лісопаркові зони, для зміцнення ґрунтів і запобігання вивітрювання. Природні лісові маси, що складаються з дуба, сосни, берези, ялини та ін. Порід зосереджені в гірлах річок і в районах з підвищеною вологістю.

Головним природним фактором, активно застосовуються в санаторіях Харківської області і позитивно впливає на оздоровлення людського організму, є холодна слабомінералізована гідрокарбонатна вода - кальцієво-магнієва, з підвищеним вмістом заліза і кремнію, а також з високим вмістом органічних речовин. Крім мінеральних вод, при лікуванні в санаторіях Харківської області широко використовуються торфові грязі та препарати на основі озокериту.

Лікування на бальнеологічних курортах в основному питне, однак, пропонуються й інші методи, пов'язані з лікувальними ваннами. Вода нормалізує обмін речовин, стимулює кровотворні процеси, підвищує активність інсуліну, покращує стан шлунково-кишкового тракту, припиняє прогресування атеросклерозу, має антиалергічну дію.

З джерел мінеральної води найбільш відомими на Харківщині та за її межами є Березівські мінеральні води («Бермінводи»), на базі яких створено курорт для лікування людей із захворюваннями шлунка, кишечника, печінки і жовчного міхура, нирок і сечовивідних шляхів, ендокринної системи. «Бермінводи» сьогодні – це добре організована бальнеологічна оздоровниця, в якій щорічно відпочивають і лікуються 15-20 тисяч чоловік. Курорт розташований в 20 км від Харкова в мальовничій балці зі ставком. Лікування в санаторії «Бермінводи» проводиться комплексно, але основним лікуючим компонентом залишається вода, яка за результатами досліджень Центрального інституту курортології визнана аналогом відомої карпатської води «Нафтуса». Широкою популярністю користується санаторій «Роща», мікроклімат і навколишня природа сприятливо позначаються на поліпшенні здоров'я людей із серцево-судинними захворюваннями. Також серед гостей користуються

популярністю санаторії «Ялинка», «Березовий гай», «Лісовий», «Пісочин» та «Високий». У цих здравницях можна облаштуватися з повним комфортом. Гостей чекають упорядковані номери різних цінових категорій зі зручними меблями, сучасним санвузлом, побутовою технікою, кондиціонером, супутниковим телебаченням, інтернетом. Смачно поснідати, пообідати та повечеряти можна в їдальнях санаторіїв. Як правило, ціна харчування включено до вартості путівки. Санаторії Харківщини розташовуються в доглянутій лісопарковій зоні. Хвойний і листяний ліс робить повітря чистим і ароматним та дозволяє відчувати себе комфортно навіть людям, що страждають від захворювань дихальних шляхів. Здравниці Харківської області обладнані сучасними лікувально-діагностичними базами. Там допомагають людям, що страждають від захворювань:

- сольового діатезу;
- жовчнокам'яній хворобі;
- патологій печінки;
- астми;
- бронхіту;
- алергічних реакцій;
- гастриту;
- пієлонефриту;
- хронічних колітів та ентеритів;
- травм і гриж хребта;
- екземи і псоріазу.

Стан хворих значно полегшують лікувальні ванни і душі, грязьові обгортання, питні курси мінеральної води, апаратна фізіотерапія, масажні процедури, зрошення [36].

За кількістю оздоровчих закладів, а також за наявністю в них ліжко-місць регіон займає 6-е місце в Україні (після Львівського, Одеського, Дніпропетровського, Миколаївського регіонів). Рекреаційні можливості регіону використовуються не повною мірою. У масштабах країни він відноситься до

групи регіонів з низькою ефективністю використання природно-рекреаційного потенціалу [58].

Харківський регіон налічує відносно достатню кількість санаторно-курортних закладів для оздоровлення туристів (табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Кількість санаторно-курортних закладів у Харківському регіоні у 2018 р. [14]

Вид закладу	Кількість
санаторії і пансіонати з лікуванням	15
санаторіїв-профілакторіїв	9
будинки відпочинку	2
баз відпочинку	70
дитячих оздоровчих закладів	736

Якщо не враховувати дитячі заклади оздоровлення, то найбільшу кількість в регіоні мають санаторії та пансіонати з лікуванням. Протягом 2014–2017 рр. регіон зберігає майже незмінну тенденцію кількості санаторіїв та пансіонатів з лікуванням і кількість у них місць (рис. 2.2.1)

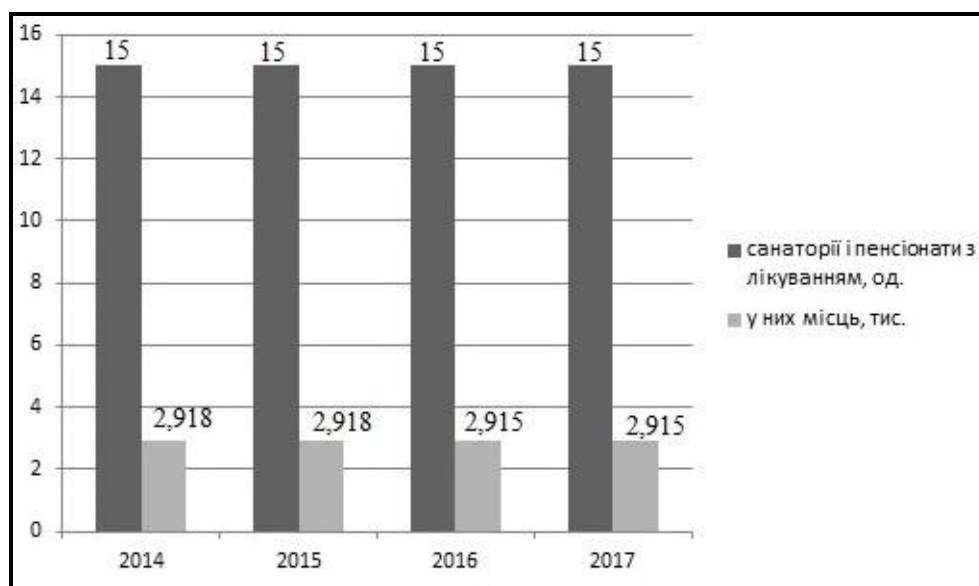

Рис. 2.2.1. – Кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням і кількість у них місць [14]

Згідно рисунку 2.2.1, за період 2014-2017 рр. кількість закладів не змінилася, а кількість місць зменшилась лише на 0,1%, що говорить про недостатнє використання Харківським регіоном своїх ресурсів і відсутність розвитку у цій сфері.

Варто відзначити, що Харківщина має велику кількість дитячих оздоровчих закладів. Серед районів Харківської області найбільша кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку налічується у Харківському, Балаклійському та Вовчанському районах. Найбільше дітей оздоровлюються у закладах Харківського, Дергачівського та Зміївського районах області [13]. Показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку в Харківському регіоні у 2014-2017рр. наведено на рисунку 2.2.2.

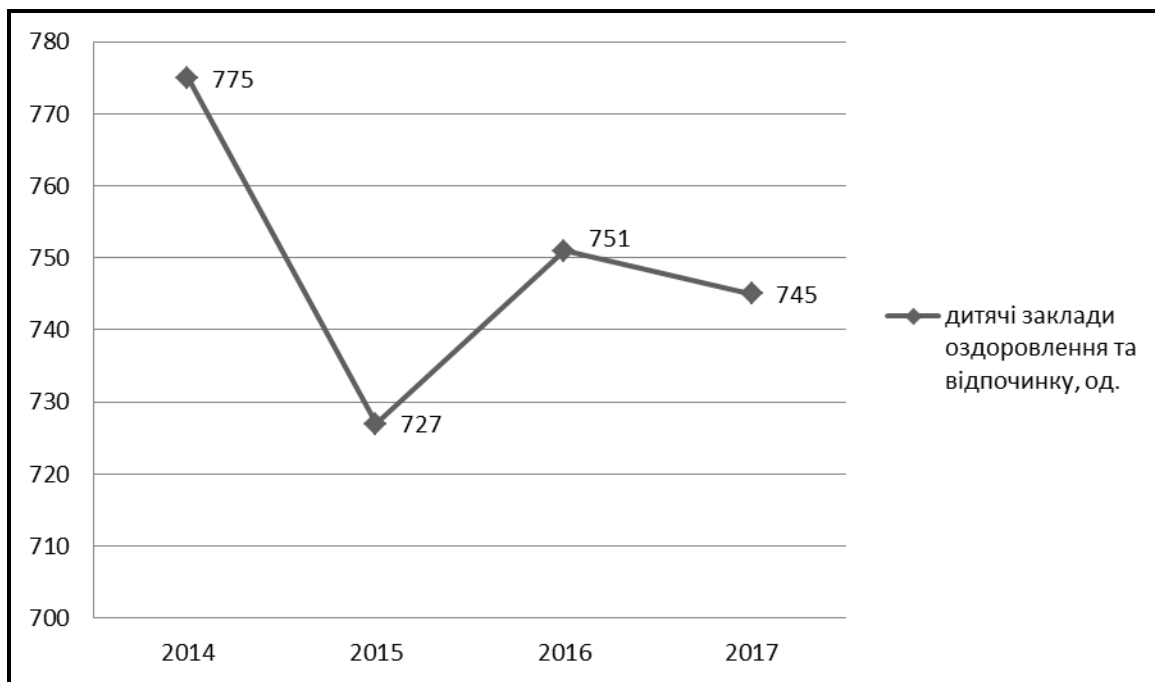

Рис. 2.2.2. — Кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку в Харківському регіоні [14]

Згідно даних графіку в період 2014-2015 рр. кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку значно зменшилась з 775 у 2014 р. до 727 у 2015р. Протягом сезону 2015-2016 рр. кількість закладів виросли до 751 од., і до 2017 р. стало менше на 6 закладів. Динаміка кількості закладів свідчить про те, що протягом періоду в регіоні щорічно відкривалися нові, відбудовувалися існуючі підприємства, а також сходили з дистанції неконкурентоспроможні та збиткові заклади.

Якщо порівнювати зазначені показники із загальнодержавною статистикою, то виявляється, що Харківщина одна з областей яка має

найбільшу кількість дитячих оздоровчих закладів. Показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку серед областей в період з 2014 р. по 2017 р. наведено у таблиці 2.2.3.

Таблиця 2.2.3

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку [19]

	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+;-)		відносне, %	
	2016	2017	2018	2018/ 2016	2018/ 2017	2018/ 2016	2018/ 2017
Україна	9669	9745	9328	-341	-417	-3,53	-4,28
Вінницька	258	293	249	-9	-44	-3,49	-15,02
Волинська	178	195	200	22	5	12,36	2,56
Дніпропетровська	874	839	834	-40	-5	-4,58	-0,60
Донецька	389	421	394	5	-27	1,29	-6,41
Житомирська	301	315	295	-6	-20	-1,99	-6,35
Закарпатська	135	175	145	10	-30	7,41	-17,14
Запорізька	270	265	232	-38	-33	-14,07	-12,45
Івано-Франківська	344	313	207	-137	-106	-39,83	-33,87
Київська	433	415	453	20	38	4,62	9,16
Кіровоградська	531	522	489	-42	-33	-7,91	-6,32
Луганська	208	214	215	7	1	3,37	0,47
Львівська	116	238	245	129	7	111,21	2,94
Миколаївська	281	257	270	-11	13	-3,91	5,06
Одеська	568	556	638	70	82	12,32	14,75
Полтавська	798	808	782	-16	-26	-2,01	-3,22
Рівненська	188	234	146	-42	-88	-22,34	-37,61
Сумська	731	729	728	-3	-1	-0,41	-0,14
Тернопільська	83	89	89	6	0	7,23	0,00
Харківська	751	745	736	-15	-9	-2,00	-1,21
Херсонська	445	446	412	-33	-34	-7,42	-7,62
Хмельницька	239	204	172	-67	-32	-28,03	-15,69
Черкаська	830	800	754	-76	-46	-9,16	-5,75
Чернівецька	138	107	97	-41	-10	-29,71	-9,35
Чернігівська	492	483	473	-19	-10	-3,86	-2,07
Київ	88	82	73	-15	-9	-17,05	-10,98

Найбільша кількість дитячих оздоровчих таборів розташована в Одеській, Полтавській, Черкаській, Харківській та Дніпропетровській областях. Тобто, Харківський регіон може ефективно конкурувати з іншими областями.

Влітку 2019 року дитячі табори КП «Харківводоканал» стали одними з переможців Всеукраїнського огляду роботи профспілок на кращу організацію оздоровлення і відпочинку дітей.

В огляді, який провела Федерація профспілок України, взяли участь 34 дитячих заклади оздоровлення та відпочинку з усіх регіонів країни. За значні успіхи в організації оздоровлення та відпочинку дитячий табір «Ромашка» нагороджений дипломом в номінації «Кращий заклад оздоровлення та відпочинку». Також «Ромашка» і «Факел» були відзначені Почесними грамотами Об'єднання профспілок Харківської області. «Дитячі табори «Ромашка» і «Факел» - одні з кращих в Україні. Цим досягненням передують планомірна робота колективу «Харківводоканалу» зі створення комфортних умов для дітей, цікавих і пізнавальних програм, а також спортивних і розважальних заходів. У таборах «Факел» та «Ромашка» цього літа відпочили та оздоровилися понад 1500 дітей [48].

Вивчення туристично-рекреаційного потенціалу, аналіз основних показників діяльності санаторно-курортних закладів в Харківському регіоні, дають підстави вважати, що територія Харківщини є досить привабливим регіоном для розвитку туристичної галузі. Хоча існує думка, що даний регіон не є конкурентоспроможним у цій галузі і не спроможний змагатися з Одесою або Карпатами, але він має досить багаті рекреаційні ресурси та великий потенціал щодо розвитку різних видів туризму, у тому числі санаторно-курортного.

На сучасному етапі стан розвитку санаторно-курортної галузі Харківського регіону не відповідає потенційним можливостям регіону, який має для цього все необхідне. Основними перешкодами успішного розвитку галузі в регіоні є:

- застаріла матеріально-технічна база та недостатній розвиток інфраструктури багатьох закладів;
- низький рівень сервісу;
- високі ціни на санаторно-курортні послуги;
- слабка маркетингова підтримка;
- сезонні коливання попиту;
- відсутність науково-практичних розробок з питань успішного розвитку

галузі.

В перспективі розвиток санаторно-курортної діяльності має стати одним з найефективніших засобів одержання прибутків, стимулювання ринкових відносин, активного впливу на розвиток сумісних галузей економіки, зайнятості населення та ін. Розвиток санаторно-курортної діяльності Харківського регіону має здійснюватися шляхом:

- удосконалення державної політики у сфері діяльності курортів;
- розроблення державної та місцевої програм розвитку курортів;
- забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері курортології;
- забезпечення ефективності та конкурентоспроможності курортної діяльності шляхом широкого впровадження новітніх технологій у лікувально-діагностичній роботі та реабілітації хворих;
- удосконалення матеріально-технічної бази;
- здійснення систематичного контролю за якістю послуг, що надаються;
- реконструкції наявних і будівництва нових засобів розміщення, закладів харчування та інших об'єктів;
- формування сприятливого для розвитку курортів податкового та інвестиційного клімату;
- формування позитивного санаторно-курортного іміджу регіону.

Запропоновані заходи дозволять підвищити імідж Харківського регіону, як центру санаторно-курортної діяльності в Україні, сприятимуть притоку нових рекреантів, що дозволить збільшити надходження як в місцевий, так і державний бюджети.

2.3. Оцінка розвитку туризму в Харківській області

У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом та іншими науками. Однак жодна з них не може повністю і вичерпно

схарактеризувати його як об'єкт власних досліджень і жоден з існуючих соціально-економічних інститутів не в змозі самостійно розв'язати комплекс його проблем.

Розвиток туристичного бізнесу дозволив багатьом країнам з менш привабливими, ніж в Україні, природними та культурно-історичними передумовами підвищити рівень соціально-економічного розвитку. Наявні туристичні ресурси сприяють входженню України на світовий туристичний ринок. Але навіть значний туристичний потенціал ще не дає гарантії успішного розвитку туристичної індустрії. Для підвищення ефективності роботи туристичної сфери економіки необхідно регулювати цим процесом як на загальнонаціональному рівні, так і в регіонах.

Туризм істотно впливає на економічний розвиток держави, сприяє створенню нових робочих місць, є джерелом поповнення бюджету та припливу валютних надходжень, поєднує прибутковість з екологічною рівновагою. Крім того, стимулює розвиток багатьох галузей економіки таких як будівництво, транспорт, сільське господарство, культура, мистецтво тощо, які прямо чи опосередковано пов'язані з туристичною індустрією. Враховуючи велике значення туристичної галузі, Українська держава задекларувала її одним з пріоритетних напрямів розвитку національної економіки [36].

Найкраще характеризує рівень розвитку туризму – це показник за кількістю туристів, як внутрішніх та і іноземних (таблиця 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Туристичні потоки України у 2015-2017 рр. [18]

Показники	Роки			Відхилення			
				абсолютне (+;-)		відносне, %	
	2015	2016	2017	2017/ 2015	2017/ 2016	2017/ 2015	2017/ 2016
1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість громадян України, які виїжджали за кордон	23142	24668	26437	3295	1769	14,2	7,17
Кількість іноземців, які відвідали Україну	12428	13333	14230	1802	897	14,4	67,2

Продовження таблиці 2.3.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами України	2020	2550	2806	2586	256	128,1	10,1
іноземні туристи	15	35	40	25	5	166,6	14,2
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	1647	2061	2290	643	229	39,1	11,1
внутрішні туристи	357	454	477	120	23	33,6	5,1

Згідно даних таблиці 2.3.1 бачимо, що туристичні потоки України добре розвиваються. Протягом 2015-2017 рр. кількість одиниць кожного фактора збільшувалася.

Найбільшою популярністю серед громадян України у 2017 році користувалася Польща, а також Російська Федерація; Угорщина; Молдова, Республіка; Білорусь; Туреччина; Румунія; Словаччина; Єгипет; Німеччина; Італія; Об'єднані Арабські Емірати та Ізраїль. Серед іноземців, які відвідали нашу країну, переважали громадяни Молдови, Республіки; Білорусі; Російської Федерації; Польщі; Угорщини; Румунії; Словаччини; Туреччини; Ізраїлю; Німеччини; США та Азербайджану [18].

У сучасному світі туризм займає все більш значну нішу в економіці та суспільстві, а для деяких регіонів стає пріоритетною галуззю розвитку. Однією з особливостей сучасного туризму є збільшення ролі міст, як туристичних центрів. Це пов'язано з різноманіттям виконуваних ними функцій, розвиненою інфраструктурою, різноманітністю об'єктів туристичного залучення.

Велика частина туристичних ресурсів сконцентрована на міських територіях і навіть зараз, коли привабливість регіонів все більше залежить від природних умов, створена людиною туристична інфраструктура зосереджена в основному в містах. Туристична діяльність в більшій мірі виражена в містах, ніж у сільській місцевості. Кожен регіон зацікавлений в розвитку туризму на своїй території, адже це не тільки забезпечує приплив іноземної валюти в регіон, але створює нові робочі місця і умови для міжкультурного обміну.

Можна стверджувати, що Харківська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в регіоні туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Найбільшого розвитку в Харківському регіоні набули:

- історико-культурний туризм, що ґрунтується на екскурсійній зацікавленості до пам'яток історії та культури на території міста як з боку внутрішньоукраїнських споживачів (в основному у форматах освітнього туризму, поїздок вихідного дня тощо), так і з боку іноземних гостей;

- сільський та зелений туризм;

- спортивний туризм;

- діловий туризм;

- міський туризм (шопінг, дозвілля й розваги), у першу чергу для жителів Харківського регіону.

Аналіз ресурсного забезпечення розвитку туризму в Харківській області досліджень дозволяють стверджувати, що для регіону пріоритетними є:

Діловий туризм. Цей вид туризму, пов'язаний із функціонуванням на території міста центрів адміністративного та бізнес-управління, розвиненої мережі автошляхів та залізничних шляхів, міжнародного аеропорту. Основою для його розвитку є міжнародні конгреси, симпозиуми, семінари, виставки, ярмарки, фестивалі, які регулярно відбуваються на території регіону.

Історико-культурний туризм. У Харківській області зосереджена значна кількість пам'яток, пов'язаних з перебуванням на території Слобідського краю багатьох європейських й азіатських етносів. Передусім, це пам'ятки археології, що дозволяють, окрім іншого, розвивати популярний нині археологічний туризм. Такий вид туризму має значні перспективи, пов'язані з новими культурними й подієвими проектами, розвитком нових туристичних продуктів та інфраструктури в Харківській області.

Сільський та зелений туризм. Цей вид туризму розглядається як найбільш перспективний напрям розвитку сільських територій, оскільки дозволить

вирішити низку соціально-економічних проблем, може забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок реалізації сувенірної продукції, розроблення туристичних маршрутів, надання екскурсійних і додаткових послуг тощо. На території Харківської області діють шістнадцять агроосель, розташованих у Золочівському, Нововодолазькому, Зміївському та інших районах. Для активізації подальшого розвитку вказаного виду туризму на Харківщині впроваджена програма мікрокредитування підприємців, де одним із пріоритетів фінансування є підтримка саме сільського зеленого туризму.

Мисливський та рибальський туризм. Для розвитку цього виду туризму є значний ресурсний потенціал. Лісові масиви займають 12% території області, мають багатий тваринний світ. На території Харківської області нараховується близько 20 видів птахів і 16 видів тварин, які є об'єктами мисливства. Цим ресурсом, насамперед, багаті такі адміністративні райони Харківської області, як Зміївський, Балаклійський та Ізюмський. А Вовчанський і Печенізький райони ще з давнини відомі як «государеві лови». Басейни річок Харківського краю багаті на рибні ресурси, особливо запаси корошових та окуневих, які виступають об'єктом рибальського промислу. Найбільшу популярність серед рибалок мають в адміністративному відношенні Зміївський, Харківський, Печенізький, Вовчанський, Куп'янський райони. Крім значних мисливсько-рибальських запасів, Харківська область має і запаси дикоростів (грибів, ягід, лікарських рослин), збирання яких може виступати однією з цілей туристичної діяльності [29].

На території Харківської області діють 266 суб'єкти туристичної діяльності, з них: 254 туристичних агентів, 4 туристичний оператор та 8 туристичних операторів внутрішнього туризму [14]. Проведений аналіз послуг, що надаються туристичними суб'єктами Харківської області, продемонстрував, що більшість із них надають послуги з організації виїзного туризму. 33% фірм пропонують відпочинок та екскурсійні тури Україною: як правило, гірськолижний відпочинок у Карпатах та відпочинок на березі Азовського й Чорного морів (ця діяльність, найчастіше, має сезонний

характер), відпочинок та лікування в санаторіях. Менше 10% туристичних суб'єктів пропонують безпосередньо екскурсії містом та областю, лікування в санаторіях регіону.

Останнім часом через певні кризові явища провідні держави світу зосереджують свою увагу здебільшого на стимулюванні внутрішнього споживання. Як наслідок – внутрішній туристичний ринок у більшості розвинених туристичних країн акумулює від 30 до 50 % загального доходу від туризму.

Аналіз розвитку туристичного бізнесу в Харківській області свідчить, що внутрішній і в'їзний туристичний продукт займає незначну частку в структурі реалізаційної діяльності навіть у лідерів галузі та не відіграє визначальної ролі в прибутках туристичних компаній, на відміну від продажу послуг виїзного туризму. Причинами такої ситуації є, насамперед, недостатність і недосконалість розвитку об'єктів туристичної інфраструктури, невідповідність ціни та якості пропонованих послуг, а також низький рівень популяризації туристичного продукту Харківської області на міжнародному й українському ринках туристичних послуг.

Порівнюючи з іншими роками тенденція кількості суб'єктів туристичної діяльності немає чіткої динаміки (рис. 2.3.1).

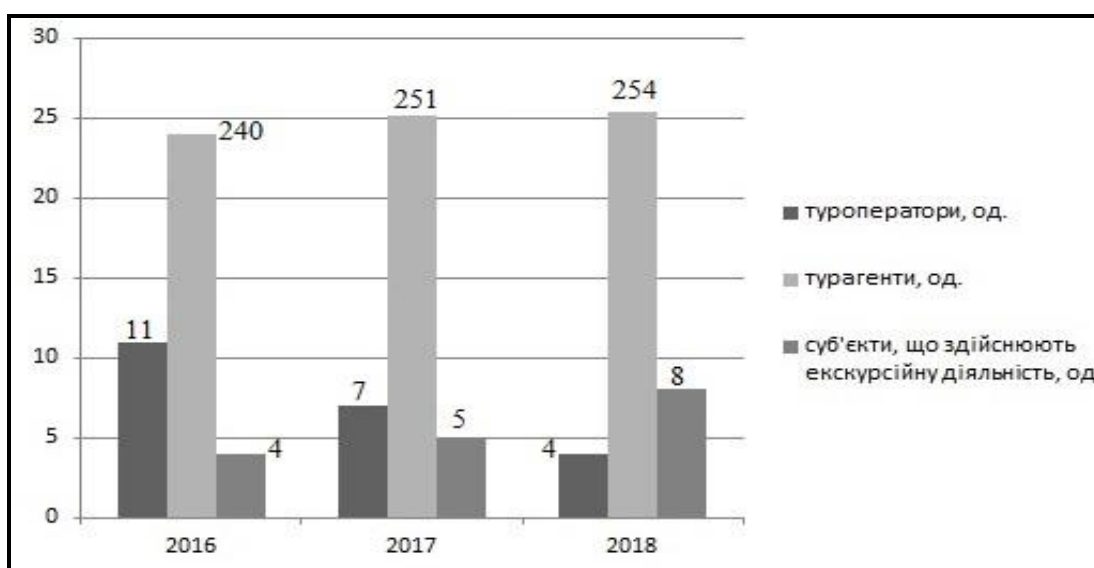

Рис. 2.3.1. – Суб'єкти туристичної діяльності в Харківській області в 2016-2018

Згідно рис. 2.3.1 можна зробити висновок, що розвиток туроператорської і турагентської діяльності в Харківській області не стоїть на місці. Періодом 2016-2018 рр. більше ніж в половину зменшилась кількість туроператорів, але турагентів за цей період збільшилось на 14 одиниць і суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність збільшилось рівно в половину за цей період.

Слід зазначити, що саме показник за кількістю туристів (як внутрішніх так і іноземних) найкраще характеризує рівень розвитку туристичного сектору області (таблиця 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Туристичні потоки Харківської області [14]

Рік	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності області (осіб)	Із загальної кількості туристів (осіб)		
		Іноземні туристи	Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи
2016	40429	1	33716	6712
2017	51929	16	43626	8287
2018	62232	273	53633	8326

Згідно таблиці 2.3.2, бачимо, що з рокам кількість туристів зростає, зокрема з 2016 року до 2018 року кількість обслуговуваних осіб зросла вдвічі. Також помітно, що іноземних туристів стало в десятки більше. Це говорить про розвиток туризму в регіоні, хоч і має деякі проблеми.

Особливо складною є ситуація із забезпеченням стабільності і безпеки регіону для туристів. На жаль, в результаті нинішніх політичних подій рівень безпеки регіону оцінюється як незадовільний, що, звичайно ж, вимагає прийняття певних стратегічних заходів щодо вирішення даного питання. Даний аспект знаходиться на загальнодержавному рівні і має вирішуватися з залученням всіх структур і можливостей нашої країни. Щорічно компанія International SOS – найбільша в світі фірма з надання медичних та туристичних послуг з безпеки проводить дослідження у вигляді Travel Risk Map, що надає

інформацію про фактичну небезпеку подорожувати в інші країни. Інтерактивна карта, створена компаніями SOS International і Control Risks, дає огляд потенційної загрози безпеки для подорожуючих по всьому світу (таблиця 2.3.3).

Таблиця 2.3.3

Стан безпеки України (за даними Travel Risk Map 2018) [62]

	Зони ризику для подорожей					
	E	H	M	L	I	No Risk
Вінницька			+			
Волинська						+
Дніпропетровська						+
Донецька	+					
Житомирська						+
Закарпатська						+
Запорізька						+
Івано-Франківська						+
Київська			+			
Кіровоградська						+
Луганська	+					
Львівська						+
Миколаївська						+
Одеська			+			
Полтавська						+
Рівненська						+
Сумська						+
Тернопільська						+
Харківська						+
Херсонська						+
Хмельницька						+
Черкаська						+
Чернівецька						+
Чернігівська						+

Згідно з таблицею 2.3.3 на 2018 рік східна частина України перебуває у зоні E (Extreme Travel Risk), що позначає територію з екстремальними умовами для подорожей, а саме зону військових конфліктів та протистоянь. Центральна частина України та Одеська область опинилися у зоні M (Medium Travel Risk), що показує середні показники ризику для туристів через періодичні протести із застосуванням сили. Той факт, що Харківська область перебуває у зоні без ризику для подорожей надає нам можливостей залучати іноземних туристів, хоча в той самий час область межує с зоною підвищеного ризику, що несе

низку проблем, які можуть трапитися у майбутньому.

Зарубіжний досвід показує, що розвиток туризму передбачає, крім рекреаційного потенціалу, наявність певних умов, що стимулюють розвиток цієї галузі. Зокрема, це пов'язано зі створенням системи податкових пільг, наявністю на території транспортної та комунальної інфраструктур, а також розвиненою індустрією розваг.

Раціонально виділити непромислові території в місті Харкові та Харківській області загалом особливі зони, для яких розвиток туризму було б пріоритетним завданням. Зокрема, в рамках цих територій могли б діяти пільгові режими оподаткування доходів від надання послуг в сфері індустрії розваг, оподаткування майнових прав туристичних підприємств тощо.

Наступним кроком в оптимізації туристичного потенціалу міста Харкова, повинно стати усунення рекламного вакууму, особливо для іноземних громадян, через задіяння різних рекламних компаній. Формування ефективної рекламної кампанії, проведення тендерів по реставрації та популяризації об'єктів культурної спадщини Харкова допоможуть вирішити безліч проблем, пов'язаних з руйнуванням пам'ятників історії і культури, а також сформувати і посилити позитивний імідж області.

Однією з важливих перешкод розвитку туристичної індустрії в регіоні є технологічна відсталість – практично не застосовуються інноваційні туристичні технології, які в розвинених країнах набули широкого використання. Одним з основних напрямків технологічних інновацій в туризмі є використання віртуального простору для інформування та просування на ринок своїх послуг. Організації, які надають туристичні послуги повинні усвідомити необхідність впровадження і використання сучасних програмно-технічних інтерактивних інформаційних систем, які сприятимуть розширенню можливостей туристичних підприємств Харківського регіону [45]. Такі системи запам'ятовують і зберігають в пам'яті значну за обсягом інформацію про минулі заявки і клієнтів, на підставі якої можна визначити кращі напрямки

просування продукту з урахуванням демографічних чинників, інтересів клієнтів, кращих засобів розміщення і безлічі інших параметрів.

Таким чином, економічний і соціальний розвиток туризму в Харківській області має концентруватися на високих технологіях та інноваціях, побудові міжнародної співпраці, вдосконалення інфраструктури та доступ інвесторів до регіону. Необхідно вдосконалювати управління вже наявними ресурсами і людським капіталом і інвестувати в сферу оновлення міської інфраструктури і транспорту. Щоб запобігти негативному впливу туризму на розвиток регіону і використовувати його можливості, потрібно відповідне регулювання місцевими органами влади.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В процесі дослідження теоретичних та практичних аспектів стану та ефективності використання туристичної інфраструктури Харківської області, були зроблені наступні узагальнення та висновки:

1. Розглянуто сутнісну характеристику туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку. В процесі розкриття цього питання стало зрозуміло, що ж таке інфраструктура туризму, які види інфраструктури бувають. Доступність туристського ресурсу, комфортність перебування туриста в місці відвідування забезпечує розвинена інфраструктура. Функціонування і розвиток індустрії туризму в свою чергу виступають в якості важливого елемента соціально-економічної системи регіону, що вимагає великих інвестицій і приносить чималі доходи.

Завдяки своєму розташуванню Харківська область має надзвичайно високий рекреаційно-туристичний потенціал, що надає області значні можливості для розвитку туризму. Цьому сприяють як і різноманітність природних факторів, так і наявність численних пам'яток історії та культури.

2. Розглянуто історію розвитку туристичної інфраструктури в Україні та Харківській області. Сьогодні Україна представлена надбанням, що налічує 2000 унікальних архітектурних пам'яток. Зокрема відзначимо, Києво-Печерську Лавру та Софійський собор, які внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, руїни Золотих воріт, Кирилівська та Андріївська церкви та інші.

На території Харківської області розташована значна кількість історико-культурних пам'яток. До реєстру національно-культурного надбання включено пам'ятки архітектури, археології, історії та монументального мистецтва. Харківський регіон має цінні унікальні природні територіальні комплекси. Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Харківської області має цінні унікальні природні територіальні комплекси, є складовою національної мережі ПЗФ України і включає 220 територій. Неповторними територіальними комплексами

Харківщини є також Дворічанський та Слобожанський природні парки, які в недалекій перспективі будуть віднесені до Національного природного парку України.

3. Охарактеризовано нормативно-правову базу туристичної інфраструктури в Україні. Здійснення туристичної діяльності базується на чіткій правовій основі, яку становить Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері туристичної діяльності, Закон України «Про туризм» як спеціальний нормативно-правовий акт, галузеве законодавство та підзаконні нормативно-правові акти у сфері туризму. Фахівці з організації туристичної діяльності повинні бути обізнані з основними правовими вимогами щодо ліцензування туристичної діяльності, сертифікації та стандартизації у цій сфері, договірними засадами туристичного обслуговування та партнерської співпраці у галузі туристичної діяльності, гарантіями майнової та особистої безпеки туристів.

4. Здійснено оцінку готельно-ресторанного господарства в Харківській області. Динаміка кількісних змін мережі готельного та ресторанного господарства у Харківській області була не мала чіткої тенденції. Дані зміни зумовлені соціально-економічною та політичною стабільністю в Україні, що негативно вплинуло на сферу туризму. Тому поліпшення ситуації потребує вирішення низки загальнодержавних та регіональних завдань, які в першу чергу пов'язані із політичною та економічною ситуацією держави та соціальним становищем населення.

5. Здійснено аналіз сучасного стану розвитку санаторно-курортних закладів Харківського регіону. Вивчення туристично-рекреаційного потенціалу, аналіз основних показників діяльності санаторно-курортних закладів в Харківському регіоні, показує, що територія Харківщини є досить привабливим регіоном для розвитку туристичної галузі.

Харківський регіон має значну кількість дитячих оздоровчих закладів. Серед районів Харківської області найбільша кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку налічується у Харківському, Балаклійському та

Вовчанському районах.

6. Здійснено оцінку розвитку туризму в Харківській області. Аналіз розвитку туристичного бізнесу в області свідчить, що внутрішній і в'їзний туристичний продукт займає незначну частку в структурі діяльності навіть у лідерів галузі та не відіграє визначальної ролі в прибутках туристичних компаній, на відміну від продажу послуг виїзного туризму. Причинами такої ситуації є, насамперед, недостатність і недосконалість розвитку об'єктів туристичної інфраструктури, невідповідність ціни та якості пропонованих послуг, а також низький рівень популяризації туристичного продукту Харківської області на міжнародному й українському ринках туристичних послуг.

Стратегічною метою розвитку туризму в Україні та регіоні є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, розширення внутрішнього та збільшення обсягів в'їзного туризму, забезпечення на цій основі комплексного розвитку курортних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів їх населення, збереження та відновлення природних територій та історико-культурної спадщини. Це обумовлює необхідність активних цілеспрямованих дій, насамперед у контексті державної туристичної політики, що являє собою діяльність держави з розвитку туристичної індустрії і суб'єктів туристичного ринку, вдосконалення форм туристичного обслуговування громадян і зміцнення на їх основі свого політичного, економічного та соціального потенціалу.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про курорти: Закон України від 5.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14> (дата звернення: 10.03.2020)
2. Про туризм: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2020).
3. Послуги туристичні. Класифікація готелів : ДСТУ 4269:2003. – [Чинний від 2004-01-09]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 13 с. – (Державний стандарт України).
4. Заклади ресторанного господарства. Класифікація : ДСТУ 4281:2004. – [Чинний від 2004-07-01]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dnaop.com/html/34057/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_4281_2004 (дата звернення: 10.03.2020).
5. Терміни та визначення: ДСТУ 3862-99 зі змінами: [затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 29.10.2003 р. № 185]. – [Чинний від 2003-12-01]. – Офіц. вид. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 31 с.
6. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження : схвалене КМУ від від 16.03.2017 № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#n9> (дата звернення: 20.03.2020).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі про зворотну дію в часі законів та інших нормативно – правових актів від 09.02.1999 року № 1 – рп/99.
8. Андренко І. Б. Організаційно-економічні аспекти розвитку готельного господарства регіону : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.10.01 / І. Б. Андренко; Харк. держ. акад. міськ. госп-ва. – Х., 2003. – 20 с.
9. Безносьок В. Д. Туризм і народне господарство / В. Д. Безносьок // Трибуна. – 2000. – № 5-6. – С. 24-25.

10. Безугла Л. С. Концептуальні засади діяльності туристичних підприємств в Україні / Л. С. Безугла, Д. В. Воловик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2019. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 20-23.

11. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О. О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.

12. Буторіна В. Б. Взаємовплив підприємств туристичної інфраструктури і національного туризму в Україні / В. Б. Буторіна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 12. – С. 211-214.

13. Влащенко Н. М. Соціально-економічний механізм розвитку санаторно-курортного комплексу регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / Влащенко Н. М.; Харківська нац. академія міського господарства. – Харків, 2009. – 21 с.

14. Головне управління статистики у Харківській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/pro-holovne-upravlinnia> (дата звернення: 11.04.2020).

15. Горбань Г. П. Управління регіональним розвитком туристичної галузі: світовий досвід / Г. П. Горбань // Экономика и управление. – 2011. – № 4. – С. 110-113.

16. Горецька Х. В. Правове регулювання розірвання договору на туристичне обслуговування на підставі його неналежного виконання / Х. В. Горецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки. – 2017. – Вип. 1 (1). – С. 73-76.

17. Горіна Г. О. Характерні особливості та специфіка взаємодії туристичних підприємств / Г. О. Горіна // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – № 4 (1). – С. 76-81.

18. Статистичний щорічник України за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (дата звернення: 12.04.2020).

19. Державна служба статистики України. Реєстр статистичних одиниць. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.03.2020).
20. Дьордяк О. В. Понятійно-категоріальний апарат у міжнародно правовому регулюванні діяльності з надання туристичних послуг / О. В. Дьордяк // Актуальні проблеми держави і права. – 2016. – Вип. 76. – С. 57-62.
21. Захист прав споживачів: соціально-правовий аспект / А. А. Мазаракі, О. М. Язвінська, Л. В. Ніколаєва та ін.; за заг. ред. Л. В. Ніколаєва. – К., 2002. – 312 с.
22. Історія розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/93659-15-storya-rozvitku-turizmu-v-ukran.html> (дата звернення: 15.03.2020).
23. Історія становлення готельної сфери в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15970122/turizm/istoriya_stanovlennya_gotelnoyi_sferi_ukrayini (дата звернення: 17.03.2020).
24. Жук І. З. Актуальні проблеми та перспективи управління туристичною індустрією в Україні / І. З. Жук // Актуальні проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні: теорія і практика // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2013 р. – С. 68–70.
25. Кириченко Л. С. Стандартизація і сертифікація товарів та послуг / Л. С. Кириченко, А. А. Самойленко. – Харків : Вид-во «Ранок», 2008. – 240 с.
26. Козловський Є. В. Правове регулювання туристичної діяльності : навч. посіб. / Є. В. Козловський. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.
27. Колективні засоби розміщування в Україні у 2016 році. Статистичний бюлетень. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2020).
28. Колотуха О. В. Географія дитячо-юнацького туризму в Україні : навч. посіб. – К. : Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 2008. – 278 с.
29. Концепція розвитку туризму в Харківській області до 2020 року,

Затверджено рішенням обласної ради від 05 березня 2013 року № 648-VI (XX сесія VI скликання). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=8096&base=77 (дата звернення: 10.04.2020).

30. Корнева Д. А. Проблеми розвитку інфраструктури туризму / Д. А. Корнева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu/geograf/2008_15/industrialnuu%20tyrurz.pdf

31. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз; пер. с англ. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 2012. – 1071 с.

32. Крючков А. А. История международного и отечественного туризма. – М. : НОУ «Луч», 1999. – 94 с.

33. Кузик С. П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик. – К. : Знання, 2011. – 271 с.

34. Кулич І. Б. Туристична індустрія як складна система міжгалузевих відносин / І. Б. Кулич // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 115-117.

35. Любіцева О. О. Геопросторова організація туристичного процесу: автореф. дис... д.геогр.н.: 11.00.02. – К., 2003. – 29 с.

36. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К: Альтпрес, 2012. – 436 с.

37. Лютак О. М. Аналіз та оцінювання інформації про основні туристичні потоки України / О. М. Лютак // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 12. – С. 217-225.

38. Моїсєєва Н. І. Сутність туристичної галузі як складника економічного комплексу України / Н. І. Моїсєєва // Бізнес-навігатор. – 2019. – № 1. – С. 124-128.

39. Морозов М. А. Социально-экономическая эффективность туристской деятельности: современные подходы к исследованию / М. А. Морозов, Н. В.

Рубцова // Электронный научный журнал Байкальского государственного университета. – 2016. – Т. 7. – № 2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/morozov5.htm (дата звернення: 27.03.2020).

40. Нездоймінов С. Г. Підприємницький вектор розвитку регіонального туризму: монографія / С. Г. Нездоймінов. – Одеса : Пальміра, 2011. – 344 с.

41. Нелін О. Актуальні питання правового регулювання туризму в Україні в контексті європейської інтеграції і гармонізації національного законодавства / О. Нелін // Юридична Україна. – 2014. – № 12. – С. 4-9.

42. Новиков В. Система управління безпечністю харчових продуктів: Застосування методології «життєвих циклів» / В. Новиков, О. Нікітюк // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2008. – № 2. – С. 50-52.

43. Організування туристичної діяльності : навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, А. В. Дубодєлова, І. Я. Кулиняк, Х. Ю. Малкуш. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 352 с.

44. Отели и гостиницы Харьковской области. TripAdvisor. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.tripadvisor.ru/Hotels-g295369-Kharkiv_Kharkiv_Oblast-Hotels.html (дата звернення: 15.04.2020).

45. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unwto.org (дата звернення: 20.03.2020).

46. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Санаторно-курортні та оздоровчі заклади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.04.2020).

47. Офіційний сайт Управління статистики Харківської облдержадміністрації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net> (дата звернення: 18.04.2020).

48. Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.city.kharkov.ua/uk/news/dityachi-tabori-kharkivvodokanaluviznani-odnimi-z-kraschikh-v-ukraini--43735.html> (дата звернення: 10.04.2020).

49. Погоріляк О. О. Дослідження сезонності попиту на готельні послуги /

О. О. Погоріляк // Матеріали міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України». – Львів, 2014. – С. 207-208.

50. Подлепіна П. О. Сучасний стан та перспективи розвитку готельного господарства в Харківській області / П. О. Подлепіна, О. В. Євтушенко, І. А. Чуєнко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2017. – № 6. – С. 191-197.

51. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва / П. Р. Пуцентейло. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo24.htm (дата звернення: 11.03.2020).

52. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. професора В. Г. Герасименко. – Одеса : Астропринт, 2013. – 334 с.

53. Салухіна Н. Г. Стандартизація та сертифікація товарів і послуг : підручник / Н. Г. Салухіна, О. М. Язвінська. – К. : Центр учбової л-ри, 2010. – 336 с.

54. Семичастный И. Л. Обоснование структуры туристского информационного центра города Донецка, концепции создания и основных направлений его деятельности как обязательного элемента управления информационной поддержкой «Евро-2012» в Украине: сб. науч. тр. – Донецк: Донецкий институт туристического бизнеса, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stattionline.org.ua. (дата звернення: 15.03.2020).

55. Сергеева Е. А. Управление туристской деятельностью путем создания Крымской сети туристских информационных центров: сб. науч. тр. – Ялта: Ялтинский университет менеджмента, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.stattionline.org.ua. (дата звернення: 15.03.2020).

56. Стан і проблеми розвитку готельного господарства України в контексті підготовки до Євро-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/Juli2009/10.htm> (дата звернення: 15.03.2020).

57. Статистичний збірник «Регіони України» 2019 [Електронний ресурс].

– Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/12/zb_ru1ch2019.pdf (дата звернення: 11.04.2020).

58. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 року : монографія / А. К. Аваков [та ін.]. – Харків : ІНЖЕК, 2008. – 352 с.

59. Тарасенок О. І. Формирование дестинаций культурного туризма путем внедрения карт-системы продвижения регионального турпродукта / О. І. Тарасенок // Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому». – 2011. – Вип. 15. – С. 245-251.

60. Товт М. Щодо вдосконалення законодавчого регулювання діяльності у сфері сільського зеленого туризму / М. Товт // Віче. – 2013. – № 22. – С. 93-94.

61. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку : монографія / за ред. проф. В. В. Александрова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 268 с.

62. Travel Risk Map 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.internationalsos.com/risk-outlook> (дата звернення: 07.04.2020).